

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE

FILOSOFICKÁ FAKULTA

Katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kamila Slaná

Role kurátora pro mládež v oblasti prevence sociálních deviací

The Part of the juvenil curator in the area the prevention of social
deviation.

Praha 2010

PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

OBSAH

ÚVOD.....	4
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ.....	5
2 MLÁDEŽ JAKO SPECIFICKÁ SKUPINA.....	8
2.1 Fyzický vývoj dospívajících.....	9
2.2 Adolescenti a jejich psychické projevy.....	10
2.3 Vliv sociálního prostředí na vývoj mládeže.....	11
3 TEORIE PŘÍČIN SOCIÁLNÍCH DEVIACÍ.....	13
3.1 Genetické a biologické příčiny sociálních deviací.....	14
3.2 Psychologické příčiny sociálně deviantních projevů mládeže.....	15
3.3 Nevhodné působení prostředí jako příčina sociálních deviací.....	16
4 SOCIÁLNÍ DEVIACE V KONTEXTU PRÁCE KURÁTORA PRO MLÁDEŽ.....	19
4.1 Zanedbávání školní docházky.....	19
4.2 Nezaměstnanost mládeže z hlediska sociální patologie.....	21
4.3 Požívání alkoholu a návykových látek.....	22
4.4 Prostituce.....	25
4.5 Trestné činy.....	26
<i>Šikana</i>	29
<i>Trestní řízení a výkon trestu mladistvých</i>	30
4.6 Přestupky.....	31
4.7 Útěk z domova.....	35
5 MOŽNOSTI KURÁTORA V PREVENCI SOCIÁLNÍCH DEVIACÍ.....	36
5.1 Primární prevence.....	37
5.2 Sekundární prevence.....	38
5.3 Terciální prevence.....	42
6 ROLE KURÁTORA V SYSTÉMU SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY.....	46

6.1	Kurátor a orgán sociálně právní ochrany	46
6.2	Vzdělání kurátora pro mládež	46
6.3	Potřebné vlastnosti kurátora pro mládež	48
6.4	Náplň práce kurátora	51
7	INSTITUCE, SE KTERÝMI KURÁTOR SPOLUPRACUJE	55
7.1	Resort školství	55
7.1.1	ŠKOLA	55
7.1.2	PEDAGOGICKO – PSYCHOLOGICKÉ PORADNY	58
7.1.3	VÝCHOVNÁ ZAŘÍZENÍ	58
7.1.4	STŘEDISKA VÝCHOVNÉ PÉČE	58
7.2	Ministerstvo vnitra	59
7.2.1	POLICIE	59
7.2.2	OBECNÍ ÚŘADY	59
7.3	Ministerstvo spravedlnosti	60
7.3.1	STÁTNÍ ZASTUPITELSTVÍ	60
7.3.2	SOUDY	60
7.3.3	PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA	61
7.4	Ministerstvo zdravotnictví	62
7.4.1	Obvodní lékaři	62
7.4.2	Psychologové	62
7.4.3	Nemocnice	62
7.5	Mezinárodní organizace - OSN	63
8	LEGISLATIVA A KONCEPCE SOCIÁLNÍ PREVENCE	64
9	ZÁVĚR	68
10	LITERATURA	71
	INTERNETOVÉ ZDROJE A ELEKTRONICKÉ DOKUMENTY	73

ÚVOD

Při své praxi kurátorky pro mládež jsem se mnohokrát setkala s tím, že lidé mají o této profesi zkreslené představy. Někdy ani netuší, že tato profese existuje, co je její náplní a již vůbec nevědí, jaké od ní mohou očekávat výsledky. Bakalářskou práci jsem se proto snažila pojmout tak, aby byla přínosem pro široký okruh čtenářů, jak pro kolegu z praxe, odborníka, který se problematice věnuje spíše teoreticky, tak i pro laického čtenáře.

Jak již název napovídá, chtěla bych se ve své bakalářské práci věnovat profesi kurátora pro mládež a jeho roli v prevenci sociálně deviantních jevů. Kurátor pro mládež potřebuje pro výkon své práce pevné teoretické zázemí, poznatky o vývoji dětí a mládeže, o specifických projevech jednotlivých sociálních deviací, o možných metodách práce s klienty apod., které aplikuje tvůrčím způsobem na konkrétní situace. Proto bude východiskem mé práce konfrontování multioborových teoretických poznatků s praxí, porovnání odborných fakt z prostudované literatury s mými zkušenostmi.

Vysoké nároky na odborné znalosti, charakterové vlastnosti a osobní nasazení ukazují na náročnost práce kurátora. Sociální deviace, se kterou se kurátor setkává, je velmi rozmanitá, od banálních prohřešků až po závažné patologické chování. Při výkonu své funkce se proto dostává do různých rolí, zaujímá různé postoje a spolupracuje s velkým množstvím státních i nestátních institucí, které se více či méně sociální deviace také dotýkají. Dílčím cílem mé práce, tak bude vymezit tuto profesi, ujasnit jaké jsou na ní nároky a specifikovat interakci dotčených institucí.

Preventivní působení na sociálně deviantní chování mládeže má kurátor v popisu práce, proto bych se chtěla pokusit zjistit efektivitu jeho činnosti a do jaké míry je práce kurátora v oblasti sociální prevence významná nebo zanedbatelná. Základní otázkou také je, zda, tuto míru vůbec určit lze a zda půjde o objektivní, fakty podložené zjištění.

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

V počátku své práce považuji za nutné vymezit nejdůležitější pojmy, které budu používat, aby byl jasně patrný jejich význam v textu.

KURÁTOR

Slovo kurátor pochází z latiny a v překladu znamená poručník. Slovník cizích slov (Linhart a kol., 2007, str. 215) uvádí dvojí výklad tohoto slova. Prvním je kurátor jako pečovatel, opatrovník a druhým výkladem je kurátor jako v protestantské církvi laický představitel církve. V jiných slovnících cizích slov je nejčastějším synonymem kurátora opatrovník. Slovo kurátor se používá ve významu opatrovníka v několika rozličných případech, např. soudní kurátor, sociální kurátor, kurátor pro mládež, ale také kurátor umění. Kurátor umění opatruje svěřené umělecké předměty a spravuje je, soudní kurátor, sociální kurátor i kurátor pro mládež pracují jako specializovaní sociální pracovníci, pečující v rámci svého úřadu o osoby, které to z nějakého důvodu potřebují, nebo jim to bylo určeno.

KURÁTOR PRO MLÁDEŽ

Kurátor pro mládež je člověk, který na základě pověření státu pracuje s mladistvými se specifickými problémy. Výstižně vysvětluje pojem kurátora pro mládež Oldřich Matoušek (2008, str. 92): „Kurátor pro děti a mládež - officer in charge of children and youth at risk. V ČR odborný pracovník státní sociální pomoci, který se zabývá dětmi a mladistvými obtížně vychovatelnými, mladistvými pachateli trestné činnosti i jejich rodinami, jimž poskytuje poradenskou a socioterapeutickou pomoc.“

MLÁDEŽ

Mládež je často používaným pojmem vymezeným především věkem. Jedná se tedy o skupinu osob v období mezi dětstvím a dospělostí, jinak nazývaném také jako dospívání.

Pro účely této práce míním pojmem mládež především osoby v období pubescence a adolescence, tedy ve věku cca od 10 do 18 let. Minimální věková hranice klientů kurátora pro mládež není zákonem přesně stanovena, zatímco horní věková hranice je pevně daná zletilostí

na 18-ti letech. Za mládež však lze označit i starší jedince. Dospívající a jejich blízké okolí mají v posledních letech tendence přechod z adolescence do dospělosti co nejvíce oddálit.

Vedle pojmu mládež je nutné také zmínit pojmy NEZLETILÝ a MLADISTVÝ – pojmy, které se v právní terminologii nevyužívají vždy ve zcela totožném významu. Například zákon č. 359/99 O sociálně právní ochraně dětí má za nezletilé děti od narození do plnoletosti (tedy do 18 let) a termín mladistvý nezná, zatímco zákon č. 218/03 děti na nezletilé a mladistvé rozlišuje. Nezletilými označuje děti mladší patnácti let a mladistvými děti od patnácti do osmnácti let.

DEVIACE

Pojem deviace pochází z latiny a dle slovníku cizích slov (Linhart a kol., 2007, str. 83) je to úchylka, vybočení, odklon od normy. Fischer a Škoda (2009, str. 14) vysvětlují pojem podobně: „Deviace je obecně definována jako kterákoli odchylka od normální struktury či funkce. Může se vyskytovat u jakéhokoli jevu v přírodě či ve společnosti.“

V souvislosti s definicí pojmu deviace je nutné si také říci, co je onou normou, od které se odchýlení, tedy deviace určuje. Norma je nestabilní a neuchopitelná a velmi rozmanité pravidlo, které si určuje sama společnost. Jednotlivé normy mohou být v rámci různých společností a kultur odlišné a proto je také nutné na deviaci nahlížet z hlediska společnosti, ve které se aktuálně nacházíme. Tento fakt by měl mít kurátor pro mládež při své práci na paměti.

SOCIÁLNÍ DEVIACE

Sociální deviace je ve Slovníku sociální práce Matouškem (2008, str. 45) definována jako: „Odchylka od společenské normy, volba jiné než běžné varianty chování. Protože všechny společenské normy nejsou jasně definovány a jsou pohyblivé, je hranice mezi normálním chováním a deviací neostrá. Deviace sociální není automaticky protiprávním jednáním, je to pojem širší. Deviace sociální má tyto obecné znaky: odlišná orientace se projevuje shodným způsobem u konkrétních skupin lidí v totožných podmínkách, určitý druh odlišné orientace má v různých sociálních prostředích podobné nebo shodné příčiny, projevy odlišné orientace se u deviantní skupiny opakují a v čase jsou stabilní.“

Sociální deviace je způsob nekonformního jednání vůči společenské normě, která je akceptována většinovou populací. Na rozdíl od sociální patologie je pojem deviace hodnotově neutrální. Fischer zdůrazňuje rozdíly mezi pojmy sociálně patologické jevy a sociální deviace, protože se v poslední době objevují tendence tyto pojmy používat jako synonyma. „Sociální deviace a patologie jsou značně relativní jevy. Pojem sociální patologie se ale od pojmu sociální deviace liší. Jevy, které jsou označovány za deviantní, nemusí být totiž vždy patologické. Sociálně patologické jevy jsou vždy pro společnost, či jednotlivce negativní, což v případech deviantních jevů platit nemusí.“ (Fischer, Škoda, 2009, str. 14)

Se sociální deviací jsou úzce spojené pojmy KRIMINALITA s DELIKVENCE. Kriminalita je způsob lidského chování, které je v dané společnosti trestné. Delikvence je společensky nepřijatelné chování, které nemusí být přímo trestné, ale může jít pouze o přestupkové jednání. Delikvence se nejčastěji užívá ve spojení s nepřijatelným chováním dětí a mládeže. Podle Komendy (1999, str. 49) nelze sociální deviaci zcela oddělit od oboru kriminologie. Sociologii deviace chápeme jako vědní disciplínu zabývající se o abnormální jednání v jeho nejširších souvislostech, zatímco kriminologie je se svým užším zaměřením obor, který se zabývá pouze deviantním chováním, u kterého je možnost uplatnění trestněprávních sankcí. Převážná část kriminálního jednání tak bude jednáním sociálně deviantním, ale jen úzká část deviantního jednání bude současně i jednáním kriminálním.

PREVENCE

Prevence pochází z latinského *praevenire* a znamená předcházet. Předcházet něčemu negativnímu, jako jsou nemoci a jiné společnosti nežádoucí jevy. Slovník cizích slov vysvětluje pojem stručně: „předcházení něčemu, ochrana před něčím“ (Linhart a kol., 2007, str. 303). Oproti tomu slovník sociální práce popisuje prevenci ze široka a vyjmenovává i několik různých druhů prevence, například ve vztahu k sociální práci: „Ve vztahu k sociální práci je prevence souborem opatření, jimiž se předchází sociálnímu selhání, které ohrožují základní hodnoty společnosti (kriminalita, prostituce, toxikomanie, xenofobie, rasismus, sociální parazitismus, násilí apod.).“ (Matoušek, 2008, str. 154)

2 MLÁDEŽ JAKO SPECIFICKÁ SKUPINA

Z historického hlediska je mládež mladou sociální skupinou. Havlík a Kořa (2002, str. 61) uvádějí, že ještě v poměrně nedávné době toto období prakticky neexistovalo, dětství přecházelo kulturně specifickým iniciačním rituálem přímo do dospělosti. S rozpadem tradiční společnosti však období dospívání narůstá na významu a představuje důležitou etapu v životě člověka. Mládež může být nejen zdrojem sociální problémovosti, ale představuje také paletu alternativních způsobů života.

Pro práci každého sociálního pracovníka je důležité znát specifické znaky jeho klientely, aby lépe porozuměl jejím problémům. V této kapitole chci proto uvést základní informace o biopsychosociálních projevech mládeže. Každý dobrý kurátor by měl znát, jaká úskalí po fyzické i psychické stránce přináší dospívání do života dítěte, a měl by dokázat propojit aktuální životní situaci dítěte nejen s analýzou jeho sociálně kulturního prostředí, ale také s vývojovými faktory vyplývajícími z jeho věkové kategorie.

Míře vlivu prožitého dětství a dospívání na osobnost dospělého jedince se věnuje mnoho teorií. Každá přináší nový pohled na utváření osobnosti. „Freud spojoval zážitky dítěte s tlakem pudových pohnutek. Adler předpokládal, že zdrojem pocitů méněcennosti u dítěte je jeho fyziologická slabost. U Horneyové byl oproti tomu její pojem základní úzkosti ukotven v sociálních faktorech prostředí dítěte.“ (Drapela, 1997, str. 52) Žádná z významných teorií osobnosti zcela nevyvrací domněnku, že život každého dospělého jedince výrazně ovlivňuje jeho prožívání raného dětství. Proto by kurátor pro mládež měl znát souhrnnou anamnézu klienta až do raného věku, aby mohl kvalifikovaně zhodnotit jeho aktuální situaci. S problémovými rodinami pracuje sociální pracovník většinou již od narození dítěte, takže potřebné informace má ve spisové dokumentaci. Pracuje-li však kurátor s novým klientem, kterého dosud neznal, měl by zjistit co nejvíce z jeho rodinné anamnézy. Pro pochopení situace, ve které se klient nachází, a následnou pomoc, to mohou být klíčové informace.

Dospívání představuje zhruba desetileté období, které se dělí na fázi pubescence a fázi adolescence. Pubescence je prvních pět let (jedná se tedy o 10-15leté děti) a adolescence (zahrnuje dobu cca od 15 let do 20 let). „Souhrnně lze pak zvláštnosti psychiky dospívajícího chápat jako více či méně nepodařené úsilí o přizpůsobení na biologické, psychické a sociální podmínky.“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, str. 148)

2.1 Fyzický vývoj dospívajících

Nejvýrazněji probíhá vývoj dospívajících po tělesné stránce, protože fyzické změny si na člověku všimneme ze všeho nejdříve. Z biologického hlediska se jedná především o sekundární pohlavní znaky, jako je např. ochlupení, dívkám nabývá na objemu hrudník, chlapcům se mění hlas. S projevem sekundárních pohlavních znaků přichází také pohlavní zrání. Adolescence je pro většinu populace časem prvního pohlavního styku. Mladistvý nabývá nové zkušenosti a učí se zacházet s vlastním tělem. Základní sexuologické otázky by však měl již dávno znát. Přiměřeně poučit děti o základních principech lidské sexuality by měli rodiče hned, jak to intelektové schopnosti jejich dětí dovolí. (Pro někoho to může být nástupem do školky, pro někoho až začátkem školní docházky.) V principu prevence sexuálního zneužití dítěte však platí, čím dříve tato osvěta proběhne, tím lépe. Pokud v tomto směru nesplní svou informační roli rodina, dítě se díky vrstevníkům a také mravně liberálnímu odkazu medií se zcela jistě dříve či později k těmto informacím dostane. O kvalitě takového poučení však můžeme mít oprávněné pochybnosti.

Pro dospívajícího člověka představuje fyzické zrání náročný proces a každý se s ním nevyrovňuje lehce: „Vlastní zevnějšek je součástí identity, a proto bývá taková změna intenzivně prožívána. Zásadní a zjevná proměna těla může dokonce v krajním případě vyvolat pocit ohrožení integrity vlastní osobnosti a vést ke ztrátě sebejistoty. Tělesná proměna může mít různý subjektivní význam, který závisí na představě o atraktivitě dospělejšího zevnějšku, na psychické vyspělosti jedince i na sociálních reakcích, které tuto změnu doprovázejí.“ (Vágnerová, 2008, str. 326)

Při práci s mládeží je nutné všimnout si také fyzických proměn dítěte a jeho reakcí na ně. Moderní společnost klade velký důraz na vizuální projev a mladí lidé jsou na vnímání svého, ale i cizího vzhledu ještě mnohem náročnější. Vztah k vlastnímu tělu se teprve vytváří a dospívající se musí s proměnami své tělesné schránky vyrovnat, což se může odrazit v jeho chování. Pokud kurátor pracuje například s klientem, který má suicidní sklony, může být jednou z příčin tohoto jednání negativní vnímání vlastního těla. Fyzická krása je prostředkem k získání akceptace vrstevníky a sociální prestiže. Pokud dospívající negativně vnímá svou tělesnou přitažlivost, nemusí nutně inklinovat pouze k suicidu, ale může se snažit nalézt kompenzaci, která by stimulovala jeho sebevědomí. To může mít pozitivní vliv, pokud kompenzaci dochází k osobnostnímu růstu a kladnému hledání alternativní seberealizace, ale

také vliv negativní. Negativní seberealizací v tomto směru může být vyhledávání rizikových hnutí a trendů (např. vyhraněná forma EMO stylu) nebo konzumace návykových látek.

Na konci adolescentní fáze spokojenost s vlastním tělem narůstá, mladistvý se většinou již smířil se změnami, kterými jeho tělo prošlo. Fyzické změny přestaly být v této části vývoje tak významným faktorem jako dopsud.

2.2 Adolescenti a jejich psychické projevy

Kurátor by měl mít teoretický přehled o psychických projevech dospívajících, jak probíhá jejich vývoj a socializace, aby mohl zběžně posoudit, zda se v případě deviantního chování jedná o problémy spojené s věkem, nebo jde o projev narušení osobnosti, či jen nezvládnutí vlastního temperamentu. „Klinická a pedagogická literatura obsahuje popisy dopadu individuálních rozdílů dětského temperamentu na chování dětí a jejich přizpůsobení. S problémovým chováním byly dány do souvislosti specifické temperamentové charakteristiky.“ (Keogh, 2007, str. 100) Ve výsledku Keogh vysvětluje, že některé konstelace popisující obtížně zvladatelný temperament mohou předpovídat problémy dítěte, ale také zdůrazňuje, že temperament a problémové chování není jedno a totéž.

Typické znaky psychického vývoje dospívajících lze shrnout do několika bodů: dospívající jsou nadměrně kritičtí, mají potřebu vše rozebírat, polemizovat, reagovat zkratkovitě, velmi často generalizují, jsou přecitlivělí a vztahovační. Při komunikaci s nimi je potřeba hovořit v rozsahu jejich dočasně posíleného egocentrismu, nevyvracet jim zbytečně jejich pravdu, ale snažit se naladit na jejich komunikační frekvenci. Kurátor pro mládež by se měl snažit získat klientovu důvěru a pomáhat mu v pozitivním sebeuplatnění a utváření vlastního pozitivního sebeobrazu.

„Adolescenti preferují jednoznačná, zásadní a rychlá řešení, která vedou k jistotě. Mnohoznačnost a omezená platnost nějakého závěru jej znehodnocuje. Ten je pak považován za nedokonalý, či dokonce špatný. Krajní varianty bývají přijatelnější pro svou jednoznačnost. V tomto věku může být úsudek snadno zatížen emocionálně.“ Vágnerová (2008, str. 339) takto popisuje, že extrémní projevy chování a komunikace jsou nekomplikované a ve své jednoduchosti pro dospívající také lépe čitelné. Mladý člověk se snadno nechá nadchnout různými společenskými idejemi, které ve vyhraněné podobě mohou být velmi nebezpečné. Příkladem může být nejen velký nárůst mladistvých přívrženců různých radikálních skupin

jako např. dělnická strana, anarchisté, skinheads apod., ale také riziko vstupu do nějaké náboženské sekty. Dospívající se sami snaží prosazovat různé změny, experimentují a jejich chování může být i riskantní. Touto mnohdy nebezpečnou formou hledají hranice svých možností. Mláď je už ze své podstaty neklidné, s neustálou touhou po něčem novém, hledáním sebe sama. Poznávání vlastních pocitů a projevů provází celý vývoj pubescence, který může být někdy sám svými vlastními reakcemi zaskočen. „Adolescent řeší problém své identity, „hledá vlastní já“. Zatímco v dětství převládají tlaky na adaptaci, v adolescenci převažuje individualizace, snahy o autonomii, vlastní volby, interpretace hodnot a norem a vytváření na dospělých nezávislých vztahů.“ (Havlík, Kořa, 2002, str. 55)

Emoce jsou hlavním fenoménem dospívání. Hormonální změny dokáží vyvolat nerovnováhu v citovém prožívání a emoční zmatek. Dospívající ztrácí citovou jistotu a stabilitu, kterou pociťoval jako dítě. Někteří autoři poukazují na to, že zvýšenou zranitelností může být dítě vybaveno již v době příchodu na svět. Syndrom hyperaktivity, vrozená anomálie osobnosti, deficit rozumových schopností, komunikačních dovedností, neatraktivní zevnějšek jsou podle nich příklady vrozených faktorů disponujících k sociálnímu selhání. (Srov. Matoušek, a kol. 2005, str. 269)

Zátěž, kterou je dospívání pro každého jedince, je různě velká a každý ji jinak snáší. Určitou obranou reakcí může být únik do fantazijních představ nebo regrese. Regrese znamená občasný návrat na nižší vývojové stádium tzv. mechanismus kyvadla, kdy v zátěžových situacích reaguje dospívající typicky dětským způsobem. To však není definitivní stav a s pokračujícím vývojem tyto tendence odeznívají.

2.3 Vliv sociálního prostředí na vývoj mláďe

Sociální vývoj je stejně důležitý jako psychické či fyzické změny. Dospívající již není brán jako dítě, zároveň však ještě není přijímán jako dospělý. „Biologická a do jisté míry psychická „zralost“ se dostává do rozporu se „sociální nezralostí.“ (Havlík, Kořa, 2002, str. 55) Tento psychosociální konflikt pojetí vlastní identity přechodu z dětství do rané dospělosti popisuje jako adolescentní moratorium ve své vývojové teorii E. H. Erikson. S věkem přibývá každému jedinci potřeba cítit, že je pánem vlastního života. To se projevuje tím, že oproti pubescentům mají adolescenti snahu se co nejdříve zbavit dětských znaků a podřízenosti na

dospělých. Chtějí získat větší prostor pro rozhodování o svém životě, avšak povinnosti dospělého přijímají jen velmi neradi, proto se také v poslední době období dospívání prodlužuje - nejenom, že dříve začíná, ale také později končí.

Pubertou začíná povolovat vázanost na rodiče a velký význam je přisuzován vrstevníkům, se kterými se pubescent ztotožňuje. Pro toto období je důležité přátelství, ale i lásky, počáteční experimentace s partnerskými vztahy. V době dospívání je již také velmi vzácné, aby byl někdo pozitivně akceptován bez ohledu na své chování. Svou pozici si musí vydobýt, něčím si ji zasloužit. (Srov. Vágnerová, 2008, str. 323)

To je také jeden z důvodů prvotních konfliktů s rodiči, které na první pohled mohou vypadat banálně, ale dospívající je velmi intenzivně prožívá. Konfliktní situace mohou být krátkodobé, ovšem s o to větší razancí. Názorové střety mezi rodiči a jejich dospívajícími dětmi jsou přirozenou součástí každé rodiny. Rodiče musejí být schopni uvolnit pevné vazby mezi nimi a dítětem k jeho osamostatnění a pubertální rozepře jim tento proces výrazně usnadňují. Mnohem snáze od sebe odpoutají problémového pubescenta než roztomilé dítě. Stejně jako rodiče, jenom z jiného pohledu prožívá tuto vývojovou fázi mladý člověk. K tomu, aby opustil hřejivou rodičovskou náruč potřebuje dostatečně silné impulsy. Názorové konfrontace jsou často dostatečným podnětem k úvahám o osamostatnění se.

„Úspěšná individuace v tomto období znamená a) psychické diferenciaci – schopnosti vnímat sebe samého jako psychicky odlišného od svých rodičů i od vrstevníků, uvědomovat si a akceptovat omezení a chyby rodičů a přijímat za sebe odpovědnost a b) psychické nezávislosti – schopnosti vnímat sebe sama jako jednajícího nezávisle na druhých i na jejich mínění bez nepřiměřených pocitů úzkosti nebo viny. Oba tyto vývojové úkoly jsou snáze dosahovány těmi dospívajícími, kteří si v útlém dětství vytvořili jistý vztah (typ připoutání) k rodičům a v průběhu dětství na něm vybudovaly koherentní a dobře integrovaný obecnější koncept („mentální reprezentaci“) emočních vztahů (jistý/autonomní typ pojetí vztahů). (Langmeier, Krejčířová, 2006, str. 161) Toto tvrzení Langmeiera a Krejčířové potvrzují mé dosavadní zkušenosti z praxe. Pro plynulé odpoutání od primární rodiny, potřebují mít dospívající pevné vztahové základy, vytvářené již od raného dětství. Právě na pevnosti základní důvěry a lásky mezi dětmi a rodiči závisí, jak společně prožijí rizikové období dospívání. Nejsou-li tyto základy dostatečně pevné, mohou emoční výkyvy a psychická nestabilita spojená s vývojem vyvolat počátek závadového chování.

3 TEORIE PŘÍČIN SOCIÁLNÍCH DEVIACÍ

Sociální deviace není zdaleka jevem moderní doby. Z mnoha důvěryhodných historických pramenů, ale také z obvyčné lidové slovesnosti vyplývá, že v každé době se nacházeli lidé, kteří porušovali normy nastavené společností, ve které žili. A společnost se s nimi vyrovnávala způsoby odpovídajícími době. Bylo by proto krátkozraké generalizovaně přisuzovat sociálně deviantní problémy pouze dnešní moderní společnosti. Výstižně to okomentoval Bendl (2004, str. 13): „My jsme poslední slušná generace – zvolání, jehož jsme buďto autory, nebo které slyšíme více než často. Nezapomínejme ale, že v Pompejích se na zdi z roku 79 př. n. l. zachoval nápis „Kam to lidstvo spěje?“ Jan Werich říkal, že dříve nebyli únosci letadel ne proto, že by tehdy byli lepší lidé, ale proto, že tenkrát nebyla letadla.“

Deviace není záležitostí pouze dospělých jedinců, ale nalézáme její znaky také u mladistvých a výjimečně dokonce i u malých dětí. Ve velké míře jsou projevy deviace dospělých a dětí totožné. Jsou však také situace, kdy dítě reaguje jinak či z jiného podnětu než dospělý jedinec. Sociální deviace může být způsobena poruchou chování. Obsáhle se této problematice věnuje Marie Vágnerová ve své knize Psychopatologie pro pomáhající profese (2004, str. 780) „Poruchy chování v dětském věku mohou mít přechodný charakter, ale mnohdy je lze chápat jako signál rozvíjející se poruchy osobnosti, která představuje zvýšené riziko trvalejší tendence k problematickým projevům. Asociální chování jen velmi vzácně začíná až v dospělosti.“

Porucha chování se pozná, především podle určitých vodících znaků, jako jsou např. nerespektování sociálních norem, lhaní, absence pocitu viny, nedostatek empatie, problematické vztahy k ostatním lidem a ke zvířatům. Pokud se některý z těchto znaků v chování dospívajícího projeví ojediněle, může se jednat pouze o zkoušení společenské tolerance vůči jeho vlastnímu neadekvátnímu chování. Pokud se však jedná o kumulaci více znaků a jejich chronické projevy, jde již o varovný signál, že s chováním dítěte není něco v pořádku. Dalším typickým znakem sociální deviace mládeže je, že je zřídka páchána individuálně. Někteří autoři (Srov. Vališová, Kasíková, 2007, str. 362) poukazují, že juvenilní delikvence, jak je sociální delikvence mládeže také nazývána, vykazuje ve většině případů skupinový charakter. Mladistvý se v rámci skupiny snaží předvést, ukázat se a zapadnout tak do cílové party.

Příčiny sociální deviace mohou mít velkou řadu faktorů, jsou tzv. multifaktoriální. Tyto faktory však nejsou příčinou jen sami o sobě, ale navzájem se ovlivňují a prolínají a jsou na nich postaveny mnohé teorie. Zjednodušeně je lze rozdělit příčiny sociálních deviací na genetické, biologické, psychologické a socializační.

3.1 Genetické a biologické příčiny sociálních deviací

Projevům sociální deviace se z hlediska působení genetiky věnuje mnoho autorů. Každý výzkum vedený na toto téma má velmi nesnadný úkol určit, zda sociálně deviantní chování je zděděnou genetickou informací po některém z rodičů, nebo jen důsledkem výchovy a vývoje v působení sociálně deviantního rodiče. Fišer a Škoda (2009, str. 31) uvádí studie několika vědců o genetických dispozicích k sociálně deviantnímu chování: „Novější přístup představující srovnávací studie jednovaječných a dvojevaječných dvojčat. U dědičné podmíněnosti delikventního chování by v případě jednovaječných dvojčat měla existovat shoda. Starší studie Langa to potvrzovala. Výsledky značně zpochybnil Christansen, který realizoval šetření na velkém rozsahu osob. Dědičná predispozice nebyla statisticky významně potvrzena. Značný podíl přiznal sociálním vlivům. S. A. Mednick analyzoval výsledky adopčních studií. Ty byly orientovány na výzkum frekvence kriminality adoptovaných dětí, jejichž biologický a adoptivní otec spáchali či nespáchali trestný čin. Dospěl k zajímavým výsledkům. Nicméně ani takto orientované výzkumy nepotvrdily spolehlivě genetickou predispozici k delikvenci, dle Mednicka mají dokonce větší váhu vlivy prostředí.

Z pohledu sociálního pracovníka se domnívám, že je jediné dobře, že nelze spolehlivě určit míru genetického ovlivnění osobnosti jedince. Jistota toho, že charakterové vlastnosti můžeme jen minimálně nebo vůbec ovlivnit výchovou, osobním příkladem apod. by měla podle mého názoru velmi negativní dopad nejen na oblast převýchovy a výchovně sankčních opatření, ale také na osvojování dětí a hlavně na pěstounství. Víra, že určité negativní genetické dispozice lze eliminovat pozitivním přístupem, správnou výchovou a motivujícím prostředím je velmi důležitým motivem pro veškerou práci v prevenci sociálně deviantních jevů.

Nepříliš rozšířenou teorií je, že příčinou deviantního chování mohou být také určité biologické faktory. Biologické příčiny sociálně delikventního chování lze spatřovat především

v narušení nervového systému po nějaké nehodě, nemoci, či po porodním postižení. „Zátěž organického postižení CNS se projevuje především emoční labilitou, impulzivitou a nižší schopností sebeovládání. U těchto jedinců lze snadněji vyprovokovat neadekvátní reakce, např. výbuch agresivity. Dochází k nim za daných okolností spíše v důsledku narušeného sebeovládání než neschopnosti rozeznat nevhodnost svého jednání či odmítání běžných norem chování. Dá se říci, že jde o jeden z příznaků poruchy, resp. onemocnění. Biologickou odchylku uvedeného typu lze chápat jako rizikový faktor zvyšující sklon k nežádoucímu způsobu reagování.“ (Vágnerová, 2004, str. 782)

3.2 Psychologické příčiny sociálně deviantních projevů mládeže

Z psychologického hlediska může mít sociálně delikventní chování příčiny v osobnostní charakteristice člověka. Záleží na povaze, síle jeho temperamentu a úrovni inteligence. Někdy je spouštěčem sociálně deviantního jednání nezvládnutí krizové situace a následná psychická nestabilita. „Většina mladistvých delikventů žije ve vnitřním světě postaveném na základě snížené sebedůvěry a nejistoty. Chybí jim vhléd do budoucna, jejich perspektivy jsou nejasné. V důsledku toho bývají vztahovační, cítí se permanentně ohroženi, brání se téměř proti všemu. Jsou vnitřně nesvobodní a značně závislí na uznání, které zpravidla přichází jen od delikventních jedinců či antisociálně zaměřných skupin vrstevníků.“ (Jedlička a kol, 2004, str.343)

Vzpomeneme-li na Maslowovu pyramidu potřeb, tak dnešní společnost bazální lidské potřeby objektivně ve většině případů naplňuje (byť to může být subjektivně vnímáno jinak). Díky poměrně propracovanému systému sociální sítě, by dnes neměl člověk a již vůbec ne dítě (pokud se nejedná o záměr) tzv. zemřít hlady. Problém se objevuje v nedostatečném naplňování hierarchicky vyšších potřeb, jako je seberealizace, stimulace, sociální prestiž apod. Motivace k nežádoucímu chování mládeže je dle Vágnerové (2004, str. 786):

- **Potřeba stimulace.** Nuda je pro mnoho dětí a mladistvých motivem k vyhledávání vzrušení a zábavy, která se vymyká standardu. Může však jít také o projev anomálního rozvoje osobnosti, které se projevuje zvýšenou potřebou vzrušení.

- **Potřeba citové jistoty a bezpečí.** Pokud se nedostává dítěti této potřeby v rodině, uspokojuje ji alternativním způsobem. Příslušností k asociální partě má dítě pocit, že je svým způsobem přijímáno, cítí zázemí, které u svých blízkých nenachází. Proto přejímá normy a hodnoty party.
- **Potřeba seberealizace.** Pozitivního ocenění se mladistvému nedaří dosáhnout přijatelným způsobem, proto hledá uznání a úspěch v činnosti pro většinu společnosti nepřijatelné. Vždy se pak najde společenství lidí, kteří uznají jeho prestiž, byť je majoritní společností klasifikována jako nepřijatelná.
- **Potřeba úniku.** Někteří autoři označují tuto potřebu jako volání o pomoc. Dítě formou delikvence ukazuje na svou situaci, kterou vnímá jako ohrožující. Dělá tak často nevědomě, přestože to může vypadat jako cílené jednání.
- **Potřeba žádoucích materiálních prostředků.** Sociální prestiž představují především materiální statky. Majetková trestná činnost je často páchána z potřeby vlastnit společensky uznané značkové věci nebo vést nákladný styl života v restauracích a na diskotékách. Velká finanční potřeba je také při závislosti, ať se již jedná o psychoaktivní látky nebo výherní automaty.

Psychické procesy jsou složité vnitřní mechanismy, které se utváří již od útlého dětství. Některé studie jdou ještě dál a hovoří o významné míře vlivu prenatalního období na kvalitu osobnosti jedince. Pelikán (2007, str. 76) uvádí příklad výzkumu dr. Stotta a dr. Lukeshové na nechtěných dětech, u kterých se významně častěji objevují nejen fyzické a psychické komplikace, ale také problémy poruch chování a osobnostní deviace.

3.3 Nevhodné působení prostředí jako příčina sociálních deviací.

V opozici proti teoriím založeným na genetických dispozicích k deviantnímu chování stojí teorie, že nejvýznamnějším původcem takového jednání je působení prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá a ve kterém se nachází. Význam vlivu rodiny, přátel a širokého kulturního prostředí na vývoj každého jedince se projevuje na jeho pozitivní či negativní orientaci ke společenským normám. Kvalita prostředí a lidí, se kterými se dospívající stýká, je podstatným determinantem sociálně deviantního chování. Prvním sociálním prostředím, se

kterým přichází dítě do styku je rodina. Úroveň rodinného prostředí předjímá kvalitu socializace dítěte nejen ve vztahu k riziku sociálně deviantního chování, ale k samotné podstatě socializace ve všech jejích rovinách. „Rodina, která není stmelená, kde dítě cítí neustálý neklid, vyvolává v něm nejistotu a obavy. A protože okolní svět vnímá především prostřednictvím mikroklimatu, jímž je nejčastěji právě rodina, stává se pro něj nejistým a někdy i nepřátelským i on.“(Pelikán, 2007, str. 101)

Psychické či geneticko-biologické dispozice k sociálně deviantnímu chování ještě nemusí znamenat, že člověk deviantním skutečně bude, zatímco dospívající, byť bez jakýchkoli dispozic k sociálně deviantním projevům, se pod vlivem nepříznivého či k delikvenci motivujícího rodinného prostředí, sociálně deviantním s největší pravděpodobností také stane. Kromě rodiny mají na dospívajícího velmi velký vliv také vrstevníci a skupiny zájmově či názorově spojených lidí. Míra jejich vlivu však opět závisí na kvalitě rodinného prostředí. „Dítě se v průběhu vývoje učí diferencovat žádoucí a nežádoucí chování i vhodnost jednání ve vztahu k určité situaci. Nejde jen o to, aby dítě příslušné normy znalo, ale aby se podle nich chovalo. Zpočátku ho korigují rodiče. Později je dítě schopné korigovat své chování samo, i když ho právě nikdo nekontroluje. Signálem dosažení tohoto stadia socializace je schopnost reagovat pocitem viny, když dítě udělá něco, o čem ví, že je to špatné. Schopnost dodržovat normy je spojena s rozvojem psychických kompetencí. Dítě musí být natolik rozumově vyspělé, aby bylo schopné chápat význam a podstatu pravidel chování. Zároveň je nutné dosažení určité úrovně autoregulace.“ (Vágnerová, 2004, str. 779)

V rámci socializačního procesu je faktorem ovlivňujícím chování dětí, dospívajících i dospělých tzv. sociální kontrola. Veřejnost a blízké okolí kontroluje projevy každého jedince, zda jsou či nejsou v souladu s normami dané společnosti. Proces sociální kontroly je důležitý především pro to, že minimalizuje tendence k deviantnímu chování. Obraz jakým společnost člověka vnímá do určité míry předurčuje jeho sociální postavení a prestiž. Pod dohledem sociální kontroly tak může tato prestiž stoupat nebo klesat, přičemž jedinec je zároveň objektem i subjektem této kontroly. Vláčil (2002, str. 54) upozorňuje, že aktivní účast v procesu sociální kontroly zvyšuje odpovědnost jedince a nedostatečná sociální kontrola se projevuje snížením rozsahu zájmu a citlivosti k nežádoucím jevům. Hovoří také o všeobecné toleranci k nežádoucím jevům a rozkladu normativního systému, což označuje výrazem sociální koroze. S tím nejde než souhlasit. Současná, především městská společnost v zájmu

osobní anonymita a ignorace projevů ostatních lidí omezuje sílu sociální kontroly, což má za následek lhostejný přístup k sociálně deviantnímu chování do té doby, dokud se to většiny společnosti přímo netýká.

4 SOCIÁLNÍ DEVIACE V KONTEXTU PRÁCE KURÁTORA PRO MLÁDEŽ

Klienta kurátora pro mládež vymezuje § 6 odst. 1 písm. c) a d) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. „c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití; d) které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte“ (www.portal.gov.cz) [cit. 2011-05-06].

Konkrétní sociální deviace, se kterou kurátor pro mládež pracuje, lze členit podle mnoha měřítek (podle závažnosti, příčin apod.) Následnou kategorizací se přidržují zákonem přesně vyjmenovaných sociálních deviací.

4.1 Zanedbávání školní docházky

Zanedbávání povinné školní docházky je statisticky nejčastější situací, kterou kurátor pro mládež řeší. Vychází se z toho, že školní docházka je zákonnou povinností každého dítěte, respektive zajištění školní docházky dítěte, je povinností rodiče. Pokud tato povinnost není dítětem plněna, kurátor má možnost navrhnout příslušnému úřadu projednání rodiče jako odpovědných osob, pro spáchání přestupku. Rodiči, který nezajišťuje školní docházku svého dítěte, tak hrozí napomenutí nebo finanční pokuta. Při řešení docházky do školy kurátoři spolupracují s kolegy z dávkového oddělení, kteří mají po nahlášení neomluvených absencí ve škole, právo ponížít či zamítnout výplatu peněžitě pomoci (což u některých rodin představuje velmi silnou motivaci k zajištění této povinnosti). Jsou ale známy také případy, které došly až tak daleko, že byl rodič za vědomé neposílání dítěte do školy nepodmíněně odsouzen. Sankce však musí být až poslední metodou při práci s rodinou. Nejprve by měl kurátor zjistit, z jakého důvodu k záškoláctví dochází, jak často probíhá a co dítě v průběhu školní absence dělá. Sporadickou docházkou do školy může dítě řešit nějaký jiný problém, např. šikanu, konflikt s učitelem, špatnou známku aj. Vágnerová, (2004, str. 794) odůvodňuje negativní postoj ke škole mimo jiné také jako snahu dítěte vyhnout se nepříjemné konfrontaci

vlastního neúspěchu s úspěšnými spolužáky a upozorňuje, že opakované a plánované záškoláctví bývá signálem odlišné socializace, dysfunkce v rodině nebo narušení respektu k zákonným a společenským normám.

Na základě zjištěných motivů k záškoláctví kurátor navozuje spolupráci s rodinou a dítětem. Příčina záškoláctví nemusí být nutně z podnětu samotného dítěte, ale může ho zapříčinit také chování rodičů. Může se stát, že rodič ze své nízké rodičovské autority není schopen dítě k docházce do školy přinutit. Řešila jsem například chlapce, který naprosto nerespektoval svou matku. Ta ho ráno budila, snažila se vypravit ho do školy, ale chlapec její snahu absolutně negoval. Rodina byla navíc ekonomicky velmi slabá, proto by sankce přestupkového řízení, které ve velké většině končí finanční pokutou, bylo nesmyslným kontraproduktivním počinem. Tím chci zdůraznit potřebu individuálního přístupu při řešení jednotlivých sociálních případů. Nebylo by řešením udělovat matce sankce, když naopak potřebovala pomoci s upevněním vlastní pozice v rodině.

Další možné příčiny záškoláctví popisuje Jedlička (Vališová, Kasíková a kol., 2007 str. 353): „Jsou případy, kdy se líné děti vymlouvají, že jim spolužáci či učitelé ubližovali, aby dostatečně „legitimizovaly“ své úteky od povinností a mimoškolní zábavu v době vyučování. Jindy rodiče omlouvají školní absenci smyšlenou chorobou, aby žák neměl sníženou známku z chování a „nebyla ostuda“. Také se setkáváme s oznámením učiteli, že dítě je nemocné, když rodina tráví finančně výhodnou dovolenou uprostřed školního roku.“ Absence dětí z důvodu rodinné dovolené je poměrně rozšířený jev i u jinak zcela bezproblémových rodin. Rodiče tak sice svým dětem ukazují pokřivený obraz morálního přístupu k povinnostem, ale jinak nejde o problematiku výrazně závažných rozměrů. Mnohem závažnější je, pokud rodič trvale až chronicky omlouvá své dítě ze školy z důvodu různých smyšlených nemocí, kterými dítě ve skutečnosti netrpí, ale je rodičem záměrně somatizováno. Takové projevy chování rodiče jsou odborně nazvané jako Münchhausenův syndrom v zastoupení. Ve vztahu k dítěti lze takové chování rodiče již považovat za týrání svěřené osoby.

Povinná je školní docházka pouze v devíti ročnících na základní škole, další studium je založené již pouze na dobrovolnosti každého studenta a benevolenci školy, jakou absenci je ochotna u svých žáků tolerovat. Čas od času se objeví snahy současný systém upravovat a diskutovat nad povinností vzdělávat se. Existují tendence tuto povinnost zrušit, ale také ji naopak prodloužit. Již mnohokrát dokázanou pravdou je, že vzdělání představuje cenný artikl

každé kultury a zavedení povinné školní docházky umožnilo rozšíření vzdělání do všech sfér společnosti. Myslím si, že by nebylo proto rozumné tuto povinnost rušit. Naše kulturní prostředí na to není a v nejbližší době ani nebude připraveno. Naopak bych z pozice kurátora pro mládež a v rámci prevence sociálně deviantních jevů povinnou školní docházku ještě prodloužila. Minimálně by se tak dočasně vyřešil problém s dobrovolnou nezaměstnaností mládeže.

4.2 Nezaměstnanost mládeže z hlediska sociální patologie

Nezaměstnaností mládeže v kontextu sociální deviace nemám na mysli nezaměstnanost čerstvých absolventů škol, kteří bez potřebné praxe na trhu práce jen obtížně hledají své uplatnění. V takovém případě o sociální deviaci hovořit nelze. Nezaměstnaností mládeže v kontextu sociální deviace myslím především dospívající, kteří by mohli pracovat a z nějakého důvodu pracovat nechtějí. Fenomén nezaměstnanosti jim umožňuje vést zahálčivý život se sklonem žít se nelegálními a společensky škodlivými způsoby. O tomto problému se zmiňují např. Kraus, Poláčková (2001, str. 112): „Vážným problémem je i ohrožení nezaměstnaností, která je u mladistvých zvláště nebezpečná, protože nemají ještě vytvořeny žádné pracovní návyky. Tato situace jim vyhovuje a vede právě často k sociálně patologickému jednání.“

Práce není mladými lidmi přijímána jako součást života každého jedince a prostředek k obživě, ale jako náplň vlastní seberealizace. Což je z ideologického hlediska absolutně v pořádku, ale v kontextu reálného života je to často utopie, na kterou nejsou dospívající připraveni. Mají často zkreslené představy o možnostech vlastního pracovního zařazení, přeceňují své schopnosti a nedomýšlí nároky zaměstnavatele na odvedenou práci. Setkání ideově zaměřeného jedince s mnohdy drsnými podmínkami praxe, může snadno „vykolejit“ dospělého člověka, natož emočně nestabilního adolescenta. Z jiného pohledu vidí současný přístup k práci Vláčil (2002, str. 74) „Novější sociologická pojetí práce postrádají naivní optimismus filozofů a vymezují ji spíše negativně. Podle nich se v moderní společnosti téměř každý cítí být povinován ospravedlnit svou existenci vůči ostatním prací, která „může být definována jako každá činnost, jejíž přerušování ve prospěch nějaké jiné činnosti nebo naprosté zahálky by přineslo příslušnému člověku takové nevýhody, jejichž přijetí by si nemohl dovolit.“

Současný školský systém je nastavený tak, že pokud dospívající po základní škole využije možnosti dalšího studia, s nezaměstnaností v adolescentním věku se z logiky věci neseťká. Hlavní příčinou nezaměstnanosti adolescentů tak je, že dospívající možnosti dalšího vzdělávání nevyužije. K tomu může mít spoustu pochopitelných, ale také nepochopitelných důvodů. Mezi pochopitelné argumenty patří zdravotní komplikace, které další studium znemožňují, ale zároveň nejsou natolik závažné, aby člověka zcela vyřadily z pracovního procesu. Pochopitelným argumentem jsou finanční důvody. Chudoba je těžko určitelný stav s velmi subjektivním měřítkem, přesto jí z objektivního pohledu současných průměrných společenských poměrů trpí stále velká skupina lidí, včetně rodin s dětmi, které nejsou z existenčních důvodů schopny ekonomicky zajistit další studium dětí, protože by to pro ně znamenalo velkou finanční zátěž. Rodina se snaží co nejdříve zapojit nejstarší nedospělé členy do pracovního procesu a další vzdělávání vlastně ani nepodporuje. To že tak ztíží dospívajícímu schopnost pracovního uplatnění, protože mladí lidé bez vzdělání a praxe jsou vůbec nejhůře zaměstnatelnou skupinou, si buď neuvědomuje, nebo jí na tom nezáleží.

Argumenty dobrovolně nezaměstnaných jsou často zcela nesmyslné výmluvy. Jedná se o mládež, která nemá zájem se dále vzdělávat, nemá zájem ani legálně pracovat a nezdědka dle vzoru své rodiny tráví čas nevhodnými způsoby a živí se majetkovou delikvencí. Kurátor pro mládež se při práci s nezaměstnanou mládeží snaží tomuto stavu předcházet a je-li to možné, snaží se hledáním možných finančních zdrojů nebo pomocí dávkového systému zajistit alespoň minimum prostředků na další studium dítěte. V rámci prevence tak kurátor může aktivně pomáhat dospívajícímu s hledáním práce procházením inzerátů nebo i odkazy na nabídky práce, se kterými se setká i ve svém soukromém životě. Součástí této kurátorovi aktivity je také kontrola, zda se při hledání práce neubral dospívající do pasivity a neustálá motivace k dalšímu hledání.

4.3 Požívání alkoholu a návykových látek

Požívání návykových látek je velkým problémem, který je ve větší či menší míře rozšířený ve všech vrstvách společnosti. Při dlouhodobém užívání alkoholu nebo návykových látek, někdy hromadně označovaných jako psychoaktivní látky, prochází uživatel přes fázi aktuální intoxikace, občasnou konzumaci, abúzus až po závislost. Závislost může být psychická nebo somatická, nejčastější je však kombinace obou závislostí. Ve své praxi se kurátor pro mládež setkává se všemi stádii závislostí i se všemi možnými druhy užívaných

látek. Nemohu tak zcela souhlasit s uvedenými komentáři Matouška, Kroftové (2003, str. 87) k drogové problematice v naší republice: „Kolik drogově závislých lidí se dopouští kriminality, je ovšem závislé na tom, kde legislativa vede hranici mezi legálními drogami a ilegálními drogami. Drogy jsou v postindustriální společnosti – podobně jako televize – vhodnou reprezentací démonických sil, jež děsí moralisty a fundamentalisty všeho druhu. Faktická společenská nebezpečnost nealkoholových drog je u nás zatím mnohem menší než např. nebezpečnost piva, ale plocha novinového papíru věnovaná diskuzím o drogách v posledních letech mnohonásobně převyšuje prostor, na němž se diskutují alkoholové závislosti. Lidí závislých na nealkoholových drogách jsou u nás podle kvalifikovaných odhadů maximálně tisíce. Lidí závislých na alkoholu a konkrétně na pivu, je možná až o dva řády více.“ Statistické vyhodnocení páchané kriminality pod vlivem drog zcela jistě velmi ovlivňuje, zda je inkriminovaná látka legální nebo ne, ale rozhodně si nemyslím, že by „démonizace“ drog byla pouze nástrojem k šíření strachu mezi moralisty. Nemohu ani zcela souhlasit s tím, že by společenská nebezpečnost nealkoholových drog byla menší než pití piva, především ve vztahu k mládeži. Za svou praxi jsem se zatím setkala s mnoha případy závislosti na nealkoholových drogách, jak tyto látky nazývají zmínění autoři, ale případy závislosti na alkoholu, bych spočítala na prstech jedné ruky. Mladistvých užívajících alkohol je jistě velké množství, početně zcela jistě převyšují uživatele omamných látek, ve velké většině se však jedná o jednorázovou, nepravidelnou konzumaci, která má svá nesporná rizika, ale nelze hovořit o závislosti.

Závislost, ať již na alkoholových či nealkoholových drogách je pro každého člověka devastující. „Pro počáteční příjemné působení jsou drogy postiženými vyhledávány a zneužívány i přesto, že v dalších stádiích konzumace je poškozují psychicky, fyzicky a sociálně.“ (Vališová, Kasíková, a kol. 2007, str. 355) Závislý není schopen sebekontroly a s růstem tělesné tolerance narůstá potřeba návykovou látku – ať již alkohol či drogu užít. Potřeba drogy zcela odstaví jeho bazální lidské potřeby a ostatní zájmy. Závislost se projeví, jestliže člověk není již sám schopen s užíváním přestat, přestože si uvědomuje škodlivost svého jednání. Do projevů závislosti se promítají kromě závislostních činitelů, ještě vlivy dospívání, což představuje velmi nestabilní a neodhadnutelnou kombinaci psychických stavů.

Práce se závislým klientem je nesmírně náročná a možnosti, které v tomto směru kurátor má, jsou velmi omezené. Samozřejmě záleží, v jaké fázi užívání či závislosti se

kurátor s dospívajícím setká, ale v každém případě musí být schopen poskytnout mu a jeho rodině základní drogové poradenství, tj. měl by znát minimálně obecné informace o jednotlivých drogách, jaké mají účinky a jaké důsledky má pro člověka jejich dlouhodobé užívání. Dnes již existují v každém větším městě protidrogová centra a neziskové organizace, které se na tuto problematiku specializují. Kurátor by měl mít přehled o těchto organizacích, aby mohl klienta, popř. rodiče odeslat do specializovaného zařízení. Pokud se však nezletilý nachází v akutní život ohrožující fázi závislosti, je potřeba zajistit okamžitou léčbu. V tom je paradoxně největší problém. Potřebu léčby vidí kurátor, rodiče a blízké okolí, jen ne samotný dospívající. Každé léčebné zařízení ze své podstaty vyžaduje dobrovolnost, což je pochopitelné u dospělých jedinců, u dospívajících dětí to však představuje často neřešitelnou komplikaci v léčbě. Nešťastní rodiče nejsou schopni zajistit, aby jejich dítě abstinovalo. Pro ochranu zdraví dospívajícího je tak často jediným řešením nařízení ústavní výchovy, která by abstinování klienta měla zajistit.

„Profesionálové se často shodují v tom, že mezi nejnáročnější klienty (pacienty) patří mladiství, kteří právě řeší vnitřní rozpor mezi tím, zda chtějí a dokáží nebo zda nechtějí a nedokáží abstinovat. Řada odborníků se snaží najít odpověď na otázku, můžeme-li zásadně ovlivnit, případně zrychlit rozhodnutí mladistvého abstinovat, a pokud ano, jakým způsobem a za jakých podmínek. Často se ocitáme ve složitém dilematu. Můžeme se pokusit vytvořit pro mladistvého uživatele takové podmínky, které škodlivé důsledky drog eliminují nebo potlačují (třeba prostě tím, že mu na určitou dobu znemožníme drogu si obstarat, stýkat se s ohrožující partou, snažíme se probudit jeho zájem o jiné lidi, věci atd.) Avšak spolu s touto obtížně navozovanou a uměle udržovanou distancí potlačujeme i přirozenou razantní zpětnou informaci směrem k dospívajícímu. Nedostává se mu oněch tolik potřebných korigujících negativních zkušeností se zneužíváním drogy, a tak vlastně brzdíme přirozený rozvoj jeho motivace k abstinenci.“ (Vališová, Kasíková, a kol. 2007, str. 383) Naprosto souhlasím s uvedeným citátem. Teoreticky každý odborník zasvěcený do drogové problematiky ví, že k nastoupení cesty účinné abstinence si potřebuje závislý tzv. sáhnout na dno. V praxi by se však měl sociální pracovník, v podstatě již z díkce zákona, tomuto „pádu na dno“ snažit dostupnými metodami zabránit. Jedná se trochu o začarovaný kruh, který nemá správné řešení. Nejlepším možným východiskem je striktně individuální přístup, ve kterém sociální pracovník na základě konkrétní situace balancuje mezi snahou minimalizovat následky abúzu drog a ponecháním mladistvého negativní zkušenost s drogou si odžít.

V rámci primární prevence požívání alkoholu mladistvými obchází policie ve večerních hodinách pohostinství a provádí dechové zkoušky. V případě, že testem zjistí požití alkoholu, sepíše o tom policista s mladistvým záznam, který následně předávají k dořešení kurátorovi. Pokud se jedná o dítě mladší patnácti let, kontaktují se rodiče a vše se řeší již na místě, kdy kurátor zjišťuje, jaký mají rodiče přehled o pohybu a aktivitách svého dítěte a zda se z jejich strany nejedná o zanedbávání výchovy. Nově zjištěného klienta si kurátor pozve v nejbližším termínu i s rodiči do kanceláře, kde zjišťuje, zda se jednalo o jednorázovou záležitost, či je mladistvý pravidelným konzumentem alkoholických nápojů či drog. Tímto pohovorem může kurátor zjistit závažné skutečnosti v životě dítěte. Záleží také na tom, jak se k celé záležitosti staví rodiče. Kurátor se setkává s různými rodičovskými reakcemi od naprosté bagatelizace až po nehrané překvapení, že jejich dokonalé dítě si dopřává alkoholové opojení. Přístup v této situaci je silně individuální, závislý od věku dítěte. Jinak probíhá pohovor s dospívajícím, kterému bude za pár měsíců osmnáct let a jinak se čtrnáctiletým dítětem.

4.4 Prostituce

Prostituce je obtížně odhalitelnou sociální deviací, u které se navíc špatně zjišťuje, zda ji dospívající provozuje dobrovolně nebo je k ní nějakými způsoby nucen. K prostituci se nejčastěji dostávají mladiství, kteří utekli z domova nebo z něj byli vyhozeni. Statisticky častěji prostituci provozují dívky než chlapci.

Matoušek a kol. (2005, str. 252) uvádí, že prostituce představuje mnohem větší riziko pro mladé dívky než pro dospělé ženy. Dívky jsou snadněji ovlivnitelné a přístupnější k rizikovému chování a organismus je promiskuitou po fyziologické stránce více destruován, což je podle Matouška a jeho kolegů příčinou vyššího výskytu sexuálních onemocnění ve věkové skupině do 21 let.

Zda je prostituce dobrovolnou činností, nebo k ní dochází pod vnějším nátlakem, rozhoduje o tom, v jaké míře se projeví na psychosociálním stavu mladistvého. Vnější nátlak na prostituování mladistvých vyvíjí buď jejich rodina, které dítě slouží jako prostředek k finančnímu zisku, nebo cizí osoba – pasák, který dospívající pod pohrůzkou k prostituci nutí. Provozováním prostituce z nátlaku a bez vlastní vůle se stává mladistvým zneužívanou obětí a potřebuje nutně pomoci. Zneužívá-li dítě k prostituci přímo někdo z rodiny, je

paradoxem, že oběť je na členy rodiny silně fixovaná a viníka kryje. Děti se také stydí přiznat, se svým údělem se sžily a neznají jiné možnosti. Odhalení skutečnosti, že rodina dospívající dívku nabízí k sexuálním službám, pokud má k tomu kurátor nějaké podezření, je téměř nemožné. Práce kurátora tak spočívá především v minimalizaci „škod“ na zdravotním i psychickém stavu dítěte. Je-li to možné, vyvíjí kurátor nátlak na všechny zúčastněné, aby dívka používala mechanickou ochranu a antikoncepci. Zdůrazňuje potřebu předcházet nechtěným těhotenstvím a pohlavně přenosným nemocem. Rozhovor vedený jako sexuální poradenství je velmi citlivou komunikací, ke které je potřeba vzájemná důvěra. Dívka musí cítit, že kurátor nemoralizuje, ale snaží se jí pomoci. Je-li situace natolik vážná, že je dítě z rodiny jako oběť sexuálního násilí odebráno a umístěno do dětského domova, je vždy nejisté jak se s touto situací vyrovná a zda se jeho situace ještě nezhorší.

Pokud se špatně odhaluje nedobrovolné prostituování, to dobrovolné je již prakticky zcela neodhalitelné. „Žena je do nabízení sexuálních služeb vmanipulována okolnostmi a okolím. Do této skupiny je možné zařadit dívky, které opustily dětský domov a podstatě nemají kam jít.“ (Matoušek a kol. 2005, str. 254)

Prostituce slouží mladistvým jako snadná cesta k penězům a rizika s ní spojená si nepřipouští. Může se také stát, že promiskuita se stane pro dospívajícího koníčkem, najde v ní zálibu a pokud za ni dostane peníze, je to jenom příjemný bonus navíc. Možná rizika jsou upozaděna za pocitem vlastní tělesné atraktivity a uspokojení sexuální potřeby. Většina dobrovolných mladistvých prostitutek a prostitutů berou tuto aktivitu jako dobře vynášející práci, u které si (v lepším případě) sami určují kdy a za jakou cenu budou pracovat.

Kurátorovou prací při řešení problematiky prostituce není pouze preventivní působení sexuální osvětou ale komplexní sociální poradenství. Jedná se především o pomoc při zajištění běžných občanských záležitostí, na které tato skupina osob často zapomíná, např. dodržování důležitých termínů, placení zdravotního, popřípadě sociálního pojištění, úhrady za bydlení, energie apod.

4.5 Trestné činy

Trestné činy jsou velmi závažným a nebezpečným jednáním dospívajících. Jedná se o takové skutky, kterými byl porušen zákon. Porušení zákona mladistvými je nazýváno provinění, pokud se trestného činu dopustí osoba mladší než patnáct let, je tento skutek nazýván činem jinak trestným a není veden u soudu v rámci trestního, ale pouze

občanskoprávního řízení. Trestná činnost dospívajících spadá do jurisdikce zákona č. 218/2003 Sb. O soudnictví ve věcech mládeže a celé trestní řízení je vedeno (resp. mělo by být vedeno) specialisty na mládež, jedná se o policejní vyšetřovatele, státní zástupce i samotné soudce. U všech procesních úkonů dohlíží na plnění práv dítěte nejen jeho obhájce (ustanovený či zvolený), ale také kurátor pro mládež. Účastní se výsledků na policii, případné rekognice (vizuální usvědčení pachatele), a celého soudního řízení, ve kterém má kurátor v zájmu svého klienta právo se vyjadřovat, podávat návrhy a odvolání. Nejčastějšími trestnými činy jsou drobné delikty, zde naštěstí také platí úměra, že čím závažnější trestná činnost, tím je mladistvými páchána spíše výjimečně. Podle Matouška, Kroftové (2003, str. 148) má násilná kriminalita u dětí a mládeže zhruba desetkrát menší četnost, než kriminalita majetková, jejími nejfrekventovanějšími typy jsou úmyslné ublížení na zdraví a loupež. Kriminalita mravnostní je v celkovém kvantu trestných činů dětí a mládeže méně častá než kriminalita majetková; jejím nejčastějším typem je pohlavní zneužívání.

Pohlavním zneužíváním nemusí být znásilnění a jiné sexuální násilí, ale za pohlavní zneužívání se dle zákona bere každý pohlavní styk s osobou mladší patnáct let. Často tak kurátor řeší mladistvého klienta, který měl oboustranně dobrovolný pohlavní styk se svou nezletilou přítelkyní. Bohužel milostný vztah dvou dospívajících se tak dostane snadno za hranici legality, kdy se pár ocitne v roli pachatele a oběti, přestože se tak žádný ve skutečnosti necítí. (Ne vždy musí být pachatelem chlapec, ale může jít také o případ dívky v roli pachatele a jejího přítele v roli oběti. V praxi se lze setkat i s případy, kdy o určení těchto rolí rozhodovaly pouze měsíce a dny.) Tím však nechci říci, že bych takové jednání schvalovala. Myslím si ale, že je v tomto případě potřeba nahlížet na skutkovou podstatu trestného činu v celém kontextu a podle toho také určit případné trestněprávní sankce. Snížení zákonem určeného věku legálního pohlavního života by konkrétně tyto případy sice mohlo vyřešit, ovšem bylo by natolik kontraproduktivní v boji proti skutečnému sexuálnímu zneužívání dětí, že ho není možné doporučit jako vhodné řešení. Hranice legálního pohlavního života jde ruku v ruce s věkovou hranicí trestní odpovědnosti a podle Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (2010, str. 81) jsou mezinárodní tendence tuto hranici naopak zvyšovat: „Je potřeba stanovit věkovou hranici trestní odpovědnosti nejméně 12 let a pokračovat v jejím zvyšování, zabránit projednávání věcí osob ve věku 16 či 17 let v systému trestní justice pro dospělé, zajistit záruky řádného procesu; potřeba zvláštních opatření pro děti, včetně alternativ k trestu odnětí svobody, k vazbě a k uvěznění po skončení řízení před soudem; organizace systému

soudnictví nad mládeží; zvyšování informovanosti a vzdělávání v dané problematice, jakož i potřeba sběru dat, evaluace a výzkumu. Jednotlivé části tohoto dokumentu Výboru, poskytující oficiální výklad příslušných článků Úmluvy, vycházejí z ustanovení, obsažených ve standardech a normách OSN o prevenci kriminality a trestní justici.“

Jednou z nejběžnějších trestných činností mládeže je loupež, neboli v klientském slangu „el paso“ (loupežné přepadení). Jedná se o krádež, při které bylo použito násilí či zastrahování. Z výkladu trestní klasifikace loupeže vyplývá, že stačí, aby mladistvý delikvent do okradené osoby při krádeži více strčil, a již může být celý čin posuzován jako loupež. Trestněprávní sankce u loupeže jsou však mnohem vyšší, než u krádeže. U mladistvých pachatelů násilné trestné činnosti je zavrženíhodné především to, že se již z pozice vlastních omezených tělesných dispozic pouštějí do konfrontace s osobami ještě submisivnějšími, než jsou oni sami. Oběťmi delikvencí mladistvých jsou proto především fyzicky menší a slabší vrstevníci, malé děti či staří a nemohoucí lidé. Přestože se agrese dopouští dospívající dítě, razance tohoto jednání může předčit i agresivní chování dospělého člověka. Mladiství jsou při páchání trestné činnosti velmi vynalézaví a předvídaví. Slyšela jsem o případu kolegy řešícího mladistvého delikventa, který vytrhával kabelky ženám s dětmi na přechodu pro chodce. Věděl totiž, že se okradená žena za ním nevydá, aby neohrozila své dítě.

Kam až může agrese dětí zajít popisuje Keogh (2007, str. 89) „Problémové chování ve třídě sahá od příležitostných mírných neposlušností až po trvalý vzdor, agresi a výbuch zuřivosti. Současné tragické příklady střelení ve škole nám jsou varovnou připomínkou vážností problémů, se kterými se učitelé mohou setkat.“ Agrese je složitým odborným tématem s mnoha možnými příčinami, vlastnostmi a projevy. Za agresi je považováno nejen násilné chování proti ostatním lidem, zvířatům, ale také ničení majetku a v určitých situacích také mlčení. Vágnerová (2004, str. 797) vidí agresi jako porušování práv ostatních a nepřiměřený prostředek k uspokojování své potřeby jako je např. sebeprosazení, snaha ovládat a manipulovat ostatními. Vzácněji se může stát agrese sama o sobě potřebou.

Práce s agresivními klienty vyžaduje od každého sociálního pracovníka maximální pozornost a koncentraci, aby bylo minimalizováno riziko projevu agrese vůči pomáhajícímu pracovníkovi. S agresi se kurátor neseťkává pouze u svých dospívajících klientů, ale často také u jejich rodičů, kteří mohou mít pocit, že musí všemi dostupnými a tedy i nepřijatelnými způsoby hájit zájmy svých dětí. Názory rodičů a sociálních pracovníků na řešení agresivity

klientů se totiž mohou velmi výrazně lišit. V praxi se tak může stát, že je ze strany rodiny kurátorovi vyhrožováno, dokonce i fyzickou likvidací. Takovou situaci jsem sama zažila hned na začátku své kurátorské kariéry, když jsem navrhovala nařízení soudního dohledu nad chlapcem, který ve škole dlouhodobě šikanoval ostatní spolužáky. Matka s tím nesouhlasila a vyhrožovala mi zabitím, v případě že budu na návrhu trvat. Jak se ukázalo agresivní projevy byly normální součástí života rodiny a podle toho se také všichni její členové v rámci společnosti projevovali. Zcela na místě jsou v takových situacích úvahy, zda vyhrožování ignorovat, nebo řešit podáním trestního oznámení. V uvedeném případě to nebylo potřeba, vše se vyřešilo díky dobře nastavené spolupráci se soudem. Soudkyně během jednání přednesla názor, že by se v ohledu na závadové chování chlapce dalo uvažovat i o ústavní výchově. Matka se této přísnější možnosti řešení situace zalekla a začala spolupracovat.

Podíváme-li se do historie velmi dávné, nebo i poměrně blízké, násilí bylo vždy prostředkem k získání, upevnění či udržení moci, jak u nejvyšších společenských kruhů, tak u nejnižší společenské třídy. V současné demokratické společnosti vidím obecný přístup k násilí velmi rozporuplně. Na jedné straně je agresivita vnímána jako nepřijatelný projev chování, na straně druhé, se člověk s jejími projevy běžně setkává ve sdělovacích prostředcích, v komunikaci a v podstatě všude ve svém okolí. „Tolerance společnosti k násilí je různá, míra tolerance souvisí s motivací a vývojem sociálních normativů v čase. Otázka prevence a eliminace agresivního chování je různá. Určité vyhlídky jsou spojovány s prevencí než s působením na důsledky. Jedná se o preventivní programy působící na ovlivňování postojů veřejnosti v širším rozsahu. Zde mají význam média, společenské skupiny a instituce. (Fischer, Škoda, 2009, str. 58)

Šikana

Šikana je v dětském kolektivu častá forma agrese, která není v trestním zákoníku přímo specifikovaná. Není však pravdou, jak je někdy mylně uváděno, že by byla trestně nepostižitelná. Jde totiž o jednání, které je složeno z několika trestných činů najednou, např. z ublížení na zdraví, vydírání, omezování osobní svobody, útisku, poškození cizí věci aj. Šikanou si pachatel či pachatelé dokazují mocenské postavení vůči oběti. Na zajímavý paradox, kdy se oběť agrese stává po čase sama agresorem, například proto, že jiné formy

chování nezná a domnívá se, že na to má právo nebo se chce mstít, poukazuje Bourcet, Gravillonová (2006, str. 67)

Šikana se objevuje především v kolektivech, kde se oběť s agresorem pravidelně setkává, např. ve školách, na internátech apod. Někteří autoři tvrdí, že se šikana vyskytuje v určité míře v úplně každé instituci, jen některé instituce se snaží tento jev popírat a dělají, že u nich neexistuje. Při tom úspěšným prostředkem v boji proti šikaně je právě otevřenost. Když se škola nesnaží šikanu popírat, ale přesně ve svých stanovách po dohodě s rodiči a žáky vymezí, co přesně šikana je a jaké sankce za ni pachateli hrozí. Pak je mnohem snazší případy šikany odhalit a pachatele potrestat. Snaha bojovat s šikanou se projevuje různými způsoby, například dle Bendla (2004, str. 9) ve Francii přišli s nápadem pojistit děti proti násilí ve škole i po vyučování a v případě pojišťovny Mutuelle assurance eleve (MAE), která se specializuje na školní pojištění, platí, že pokud se dítě stane obětí šikany či za ni bude odpovědné, budou náklady na léčbu i škoda na majetku propláceny pojišťovacím ústavem.

Trestní řízení a výkon trestu mladistvých

Jak jsem již uvedla, práce kurátora pro mládež s mladistvými pachateli závažné trestné činnosti začíná již během trestního řízení. Kurátor je přítomen společně s mladistvým a jeho obhájcem celému trestnímu řízení, od výslechů na policii až po soudní jednání. Pokud je mladistvý umístěn do vazby, kurátor ho zde může navštívit, pomáhá mladistvému zprostředkovat kontakt s blízkými, informuje ho o průběhu jeho procesu, spravuje potřebné administrativní záležitosti a někdy může plnit i funkci jakéhosi důvěrníka. Odnětí svobody, prostředí věznice, ale často i samotný vyšetřovací proces je zátěžovou situací pro otrlé dospělé delikventy, natož pro nezkušeného mladistvého, jak to popisuje Fischer a Škoda (2009, str. 172) „Spáchání kriminálního činu bývá spojeno s jeho vyšetřováním, případným uložením trestu a pobytem ve vězení. Již samotné obvinění jedince z trestného činu a související vyšetřování znamená změnu ve stávajících, obvyklých vzorcích chování. Pro některé jednotlivce může obvinění znamenat značnou zátěžovou situaci, spočívající zejména v pocitu ohrožení, ztráty pocitu bezpečí a jistoty. To platí zejména pro ty, kteří se v této situaci ocitli poprvé, a pro ty, kteří nejsou „zkušenými“, otrlými pachateli kriminálních činů, recidivisty. Pro jejich reakci a následné prožívání aktuálního ohrožení je typická úzkost,

nejistota a aktivace obranných mechanismů, které si většinou konkrétní jedinec neuvědomuje.“

Z uvedených důvodů je snaha, aby odnětí svobody v případě mladistvých bylo až posledním možným opatřením. Jsou však případy, kdy se mu vyhnout nelze. Důvody odnětí svobody jsou v podstatě dva, buď se jedná o ochranu společnosti před další trestnou činností, nebo snahu o nápravu chování delikventa. Zda bude mít pro mladistvého delikventa vězeňské prostředí odstrašující vliv, nebo se tam od zkušenějších kolegů naučí jak své protiprávní jednání zdokonalit, je stále diskutovaným tématem a domnívám se, že se nelze zcela přiklonit ani k jedné či druhé straně. Záleží na mnoha různých faktorech, jak se člověk s pobytem ve vězení vyrovná a co si z něho odnese. Z praxe znám případy, kdy vězení mělo na mladistvého skutečně odstrašující účinek a pokud je mi známo, k trestné činnosti se již nevrátil. Stejně tak ale znám případy, kdy i přes poměrně dlouhý výkon trestu mladistvý v páchání trestné činnosti pokračuje. Matoušek s Kroftovou (2003, str. 118) na základě závěrů výzkumu dětské delikvence na Hamburské univerzitě v sedmdesátých letech poukazují na fakt, že predikátem budoucí kriminality není jednorázové přestoupení zákona, ale kontakt s policejními, resp. soudními, resp. vězeňskými orgány. Z výsledků zmíněného výzkumu se dá obecně uzavřít, že sankce uplatňované v časném věku – tzn. u dětí a u mladistvých- zvyšují pravděpodobnost kriminálního chování v dospělosti, a že by se jimi mělo co nejvíce šetřit.

Pokud je již k uvěznění přistoupeno, spolupracuje kurátor s vězeňskými sociálními a etopedickými pracovníky, aby pobyt ve věznici byl pro klienta co možná nejvíce nápravným procesem, a aby po propuštění na svobodu byl schopen fungovat ve společnosti bez porušování zákonů. Před propuštěním je potřeba klienta připravit na návrat do společnosti, který nebývá jednoduchý. Vágnerová (2004, str. 822) upozorňuje, že pobyt ve vězení představuje silné sociální stigma, kterého je těžké se zbavit, protože společnost trestané lidi neakceptuje. Trestaní tak těžko získávají důvěru, jsou odmítáni nepříznivě posuzováni. Laická veřejnost je přesvědčena, že si tito lidé nezaslouží žádné ohledy ani pomoc, protože si svou situaci zavinili sami a navíc nevěří, že by se mohli napravit.

4.6 Přestupky

Přestupek je čin, který ještě není trestným činem, ale je již porušením zákona. Přestupky jsou taxativně vyjmenované v přestupkovém zákoně a řeší je místně příslušný

obecní úřad. V rámci přestupkového řízení je možné po prokázání spáchaného přestupku uložení sankcí, přičemž nejčastěji užívané sankční prostředky jsou napomenutí, pokuta a zákaz činnosti. Přestupkovému řízení s mladistvým je stejně jako u trestního řízení přítomen kurátor pro mládež, který má i zde v zájmu klienta právo využít možnosti opravných prostředků. Ty však příliš nevyužívá. Pracovník, který veden přestupkové řízení diskutuje s kurátorem o možných sankcích, aby jejich udělení mělo na mladistvého delikventa co největší výchovný efekt. Nemůže být například za výchovný trest brána pokuta, pokud nepůjde přímo z vlastních peněz dítěte – tedy z kapesného či výdělků na brigádě apod. Napomenutí může být dobrým trestem pro poprvé projednávaného provinilce, ale pro zkušeného „přestupkáře“ nemá výrazný účinek. Přestupků je velké množství, proto se zde blíže zmíním pouze o dvou, se kterými v posledních letech v praxi nejčastěji setkávám:

Krádež

Krádež je odcizení movitého, ale i nemovitého majetku jiné osoby. O tom co je krádež učí (nebo měli by učit) rodiče své děti již od útlého věku. Rodiče by měli dítěti jednoznačně vysvětlit, že odcizení něčeho někomu je závadové chování, kterého se slušný člověk nedopouští. Při prvokrádeži mohou nezletilé děti pouze zkoušet, do jaké míry je společnost ochotná akceptovat jejich chování. Při řešení první krádeže se mi například (u dětí z funkční rodiny) osvědčilo, sepsat s dítětem dohodu, že se krádeže již více nedopustí. Dohoda má veškeré formální náležitosti a obsahuje mimo jiné také formulaci o sankci za její porušení (např. pravidelné kontrolní pohovory u kurátora, nařízení soudního dohledu apod.) a v závěru je podepsána kurátorem, dítětem i přítomnými rodiči.

O přístupu dětí a rodičů ke krádeži se zmiňuje Jedlička (Vališová, Kasíková a kol., 2007, str. 352): „Lze se setkat s tím, že někteří dospívající kradou ve velkých nákupních střediscích či obchodních domech, neboť mezi sebou soutěží, snaží se vyniknout a zažít dobrodružství. Stává se, že jde o děti z rodin, kde netrpí nedostatkem finančních prostředků, ale rodičovského zájmu. Právní zodpovědnost rodičů za činy nezletilého by neměla být opomíjena.“ Případů, kdy se dítě snaží páchaním trestné činnosti upoutat rodičovský zájem je také poměrně velký počet. Pokud jsou takové motivy klienta odhaleny, je prací kurátora pracovat na sanaci rodiny. Prioritní tak není výchovné působení na klienta, ale především na rodiče a komplexně celou rodinu. Pouhé potrestání dítěte nebo rodičů v rámci jejich odpovědnosti za činy dítěte, jak zmiňují výše uvedení autoři, však k vyřešení problému

nestačí. Ideálním řešením by bylo rodinu odeslat do poradenského zařízení na nějakou rodinnou terapii, ale v některých případech je to téměř utopie. Rodiče nejsou ochotni přiznat, že ve své výchovné roli selhávají, že nedostatek společně stráveného času kompenzují nepřiměřeným materiálním zajištěním a v případě, že se dítě dostane do problému tzv. zametáním pod koberec. Paradoxem bývá, že je mnohdy těžší spolupráce s inteligentními, vysokoškolsky vzdělanými a společensky dobře situovanými lidmi, než se sociálně slabými rodiči, jejichž mentální úroveň bývá o něco nižší.

Další a dalo by se říci opačný přístup rodičů ke krádeži dětí, popsala Vágnerová (2004, str. 795): „Krádež nemusí být určitou subkulturou považována za závažnější přestupek a z toho vyplývá i postoj dětí pocházejících z této skupiny. Případné potrestání za krádež nepovažují za spravedlivé a nemají ani větší pocit viny nebo hanby, když jsou při ní přistiženy. Nemyslí si, že by toto jednání bylo příliš špatné, protože normy jejich vlastní sociální skupiny je tolerují.“ Jak vidno, pokud rodinné prostředí krádeže dětí toleruje, nebo dokonce podporuje, je velmi málo možností jak preventivně působit, aby se krádeže dětí neopakovaly. Kurátor může při výchovných pohovorech pouze stále do kola připomínat závadovost jednání a upozorňovat na možnost přísnějších sankcí. U některých dětí může být účinné vedení pohovoru formou zrcadlení, kdy se dítěti nabízí pohled na celou krádež očima a pocity okradeného.

Metodu práce s klientem volí kurátor podle druhu a motivu krádeže. Druhy krádeže v závislosti na motivaci (srov., Vágnerová 2004, str. 796-797):

- Krádež pro sebe
- Krádež pro druhé
- Krádež jako projev sociální prestiže
- Krádež ve skupině s partou

U krádeže záleží hodně také na hodnotě odcizené věci. Od určité výše (5.000,-) je tento přestupek příslušnými orgány činnými v trestním řízení kvalifikován již jako trestný čin. Na tomto legislativním rozdělení majetkové trestné činnosti vydělávají nejen recidivující dospělí,

ale také mladiství delikventi. Jsou si totiž velice dobře vědomi, že sankce z přestupkového řízení je pro ně naprosto nevýznamná a hranici, kdy by překročili přestupek na trestný čin, si dobře hlídají. Existuje sice možnost tvrdšího postihu v rámci trestního řízení při klasifikaci pokračující krádeže, to ovšem vyžaduje přistižení delikventa při činu ve velmi krátké době po sobě, aby se mu výše škody sečetla. Seznam krádeží a dalších přestupků je u některých klientů velmi dlouhý a pro policisty, kteří tyto záležitosti řeší, jsou tito mladiství dobře známými osobami. Policisté tak mohou nabít dojem (někdy možná i oprávněně), že se s řešením mladistvých nic neděje a při další krádeži pro vlastní zjednodušení práce, vyřeší vše na místě pouhým vypsáním pouze blokové pokuty, se kterou není spojeno tolik administrativy. Tím však uzavírají bludný kruh v myšlení dospívajícího, který si jen potvrzuje, že společnost bere jeho počínání jako bagatelní prohřešek. V takovýchto případech je také zarážející, kde vlastně bere mladistvý peníze na placení těchto pokut a může vyvstat tak podezření, zda dospívající klient nekrade na objednávku a zda není součástí skupiny, která páchá organizovanou trestnou činnost. Tento výklad situace nebude sice častý, ale je důležité o něm vědět a vidět případné souvislosti.

Řízení motorového vozidla a jiné dopravní přestupky

V rámci přestupkových řízení musím zmínit také přestupky na úseku dopravy, protože s narůstající dopravní infrastrukturou a počtem motorových prostředků na silnicích roste také množství mladistvých projednávaných za nějaký dopravní přestupek. Nejčastěji se ho dopouštějí chlapci adolescentního věku, kteří si zkoušejí své řidičské dovednosti, avšak bez řidičského oprávnění a respektu k dopravnímu značení. V přestupkovém řízení může mladistvý dostat kromě klasické pokuty také sankci zákaz činnosti na jeden rok. Pro některé mladistvé, kteří jsou často na prahu dospělosti, to znamená, že si nebudou moci po určitou dobu legálně udělat řidičské oprávnění. To je pro ně skutečným trestem. Pokud by ale uložení tohoto trestu mělo znemožnit mladistvému přípravu na povolání, což se týká především automechaniků, opravářů apod., zákon uložení tohoto trestu neumožňuje. Nad snahou potrestat protizákonný čin převládá společenský zájem na řádné přípravě mladistvého na budoucí povolání.

4.7 Útěk z domova

Útěk z domova může být zkratkovitou záležitostí, ale také významným ukazatelem toho, že v rodině utíkajícího dítěte není něco v pořádku. Kurátor tedy nejprve zjišťuje, jaké jsou motivy útěku. Důležité je nedělat předčasné závěry, ale zároveň situaci nepodcenit. Útěk může být impulsivní reakcí na názorový konflikt mezi dospívajícím a rodičem, ale také reakcí na domácí násilí a agresi v rodině. Vágnerová (2004 str. 794) vidí tyto impulzivní útěky jako reakci na nezvládnutí nějaké situace, ať doma, nebo ve škole. Je to určitá potřeba úniku před trestem, nebo před nějakým člověkem, se kterým dítě nechce být v kontaktu. K tomu také uvádí, že takto motivovaný útěk by měl být ojedinělý a po vyřešení problému by se již neměl opakovat. Kurátor provede s „útěkářem“ a jeho rodinou pohovor, ve kterém si vyjasní důvody tohoto zkratovitého jednání. Dítě se snaží namotivovat, aby se tohoto jednání již nedopustilo.

Dlouhodobé útěky dětí popsal Jedlička (Vališová, Kasíková a kol. 2007, str. 354): „Útěky z domova jsou častější u starších žáků, více u hochů než u děvčat, spíše v teplejších měsících než v zimním období. Dospívající občas cestují stopem či načerno vlakem, seznamují se s různými lidmi, přespávají u náhodných známých, v nádražních halách nebo squatech. Živí se z peněz, co vzali před odchodem z domova, jindy si obstarávají své potřeby žebráním, krádežemi či prostitucí.“ Delší útěky mají charakter plánovanosti, připravenosti a jsou často opakované. Příčiny dlouhodobých útěků hledáme v disfunkční rodině, která neplní své funkce. Chronické problémy rodiny se projevují na snaze dítěte z tohoto prostředí uniknout. Jinou situací představují útěky dětí z diagnostivckých ústavů, dětských domovů a výchovných ústavů. Někdy pocit omezení svobody, ztráta blízkého prostředí nebo pouze touha žít si podle svého vlastního uvážení převáží rizika spojená s útěkem. Práce s řešením chronických útěků je dlouhodobá a závisí na rozkrývání motivů útěku. Důležitá je spolupráce všech zúčastněných, tedy nejen útěkářského klienta, jeho rodiny, ale také osoby ke které utíká. Při útěcích je velmi vysoké riziko, že se dítě stane obětí trestného činu, nebo že se zapojí do party, která trestnou činností páchá. Od prvních útěků pak bývá krátká cesta ke kariéře mladistvého delikventa.

5 MOŽNOSTI KURÁTORA V PREVENCI SOCIÁLNÍCH DEVIACÍ

Prevence sociálních deviací nemá za cíl úplně vymýtit nežádoucí jevy ze společnosti, to by byla snaha zcela utopická. Prevence chce tyto jevy marginalizovat, odsunout na okraj společnosti, minimalizovat jejich projevy a napravovat důsledky. Tato činnost je důležitá především proto, že společnost může mít někdy sebedestruktivní tendence a potřebuje neustále připomínat, že v demokratické společnosti existují hranice přijatelného chování. Moderní společnost s rozmachem anonymity a rozpadem tradiční rodiny již nemá takovou přirozenou sociální kontrolu, jakou měla v dřívějších dobách. „Slábnou systémy sociální kontroly, které tradičně ovlivňovaly ty sféry života, jež se dnes pokládají za soukromé. (Byl to vliv církve, vliv vrchnosti, vliv širší rodiny, vliv sousedů.) Rodina se stala „skořápkovou institucí“. Je dnes zakládána výhradně kvůli emočnímu uspokojování dospělých, je málo stabilní a mnoho dětí vyrůstá s jedním rodičem, který na výchovu v některých případech nestačí. Zážitek rozvodu, případně rozchodu rodičů prokazatelně disponuje děti obou pohlaví k těžkostem v psychologickém a sociálním fungování, a to na velmi dlouhou dobu.“ (Matoušek, a kol., 2005, str. 267) Kurátor pro mládež tak má svým preventivním působením v oblasti sociálních deviací tento narušený systém sociální kontroly částečně nahrazovat.

Jednotlivé případy sociálně deviantního chování u svých klientů může kurátor pro mládež vidět z různých úhlů. Fischer a Škoda (2009, str. 16-17) popsali pohledy, kterými můžeme na sociální deviaci nahlížet:

- Pohled absolutistický (Jakékoliv odlišné chování je nepřipustné, a tudíž deviantní. Jedná se o extrémní přístup.)
- Pohled moralizující (Lze ho brát stejně jako předchozí za extrémní. Společnost rozděluje členy na morálně nedevariantní nebo morálně deviantní, přičemž nemorálnost považuje za vrozenou dispozici.)
- Pohled medicínský (Deviantní chování je dáváno do souvislosti se stavem společnosti, která je považována za nemocnou. Deviace je vnímána jako choroba a produkt nesouladu mezi jednotlivými částmi sociálního systému.)

- Statistický pohled (Odchylka v chování je vnímána jako určitá vzdálenost od průměru. Jevy mimo pevně danou statistickou normu jsou deviantní a není brán zřetel na sebemenší abnormalitu.)
- Relativistický pohled (Je charakteristický pro současnost. Způsobům chování lze porozumět pouze v kontextu kultury, jejíž jsou součástí. Deviace a patologie tak může být posuzována pouze z hlediska konkrétního sociokulturního prostředí, ve kterém k ní došlo. Relativistický pohled se vyhýbá všem úskalím a problémům, které přinášejí pohledy předcházející. Snaží se na deviantní jevy hledět jako na chování, které může být definováno jako deviantní v jednom kontextu, zatímco ve druhém může být zcela konformní. Jednání označované za škodlivé a nežádoucí může být totiž v jiné kultuře vysoce pozitivně hodnoceno.)

Relativistický pohled je pro kurátora pro mládež asi nepřijatelnějším pohledem, s jakým by měl ke své práci přistupovat. Byť je někdy těžké tento pohled udržet, je snadné sklouznout k moralizování. I při největší snaze o objektivitu se kurátor neubrání zcela subjektivnímu hodnocení situace klienta.

Při sumarizaci teoretických příčin sociální deviace, je nasnadě položit si otázku, jak lze proti těmto vlivům bojovat. S genetickými předpoklady nelze dělat nic. S biologicko-psychologickými příčinami lze bojovat prevencí úrazů, snižováním rizik neurologického onemocnění, psychologickými cvičeními na podporu osobnostního růstu apod. Sociální prostředí lze vnějšími zásahy ovlivnit nejvýrazněji. Zde přichází na řadu práce sociálních pracovníků, kurátorů pro mládež a jejich snaha o preventivní působení. Základní dělení prevence je na prevenci primární, sekundární a terciární. Všechny tyto druhy prevence kurátor pro mládež poskytuje.

5.1 Primární prevence

Primární prevence je základní předcházení deviantnímu chování dětí. Jsou to veškeré postupy a práce směřující ke snížení rizika vzniku patologického jednání. V rámci primární prevence pořádá kurátor pro mládež besedy se žáky základních a středních škol. Tyto besedy jsou tematicky zaměřené dle aktuální potřeby. Například pokud se ve školní třídě rozšíří

neodůvodněné absence žáků, potom po dohodě se školou, resp. s třídním učitelem provede kurátor ve třídě besedu na téma záškoláctví.

Do primární prevence také patří úzká spolupráce s rodinou. Tato práce spočívá ve vyhledávání rizikových rodin a následnému působení, aby k sociálně deviantnímu chování nedocházelo. Tato část kurátorovi práce je sice velmi potřebná, bohužel i přes její důležitost na ní není v praxi pro mnoho jiných povinností, které kurátor má, dostatek času. Pokud ji kurátor vykonává, jedná se spíše o nadstandardní nasazení konkrétního kurátora, přestože by mělo jít o obecný standard.

Problémem primární prevence je především to, že se jde o společenskou investici, která má dlouhodobou návratnost, kterou si mnoho lidí, včetně politických činitelů, nedokáže spočítat. Při současném počtu klientů na jednoho kurátora nelze adekvátně provádět primární prevenci tak, aby se dostavily odpovídající výsledky. Kurátor je nucen provádět pouze neodkladné záležitosti a na primární prevenci mu nezůstává dostatečný prostor. Tato situace se nejspíše v nejbližší době nezmění. V čase vládních škrtnů mají obce spíše tendence personální stavy kurátorů snižovat či kumulovat jejich funkce. To celé má samozřejmě za následek, že na bazální prevenci pro širokou veřejnost a ochranu dětí před tendencemi k sociálně deviantnímu chování není prostor.

5.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence představuje většinu práce kurátora pro mládež. Je to především snaha zabránit opakování nežádoucího jevu, který již nastal. Jak jsem již napsala výše, není příliš mnoho času na primární prevenci, na vyhledávání rizikových skupin a práci s rodinou, proto významnou část pracovního času stráví kurátor snahou zabránit opakování sociálně deviantního chování, kterého se klienti již dopustili. Dalo by se říci, že místo, aby vyhledával kurátor potencionální klienty sám formou primární prevence, najdou si klienti jeho, byť někdy ne zcela dobrovolně.

Nejčastější metodou práce je v rámci sekundární prevence rozhovor, resp. výchovný pohovor. Kurátor v rámci rozhovoru rozebere s klientem a jeho rodiči deviantní jednání a snaží se při tom na klienta výchovně působit. Během rozhovoru kurátor zjišťuje motivy k sociálně deviantnímu chování, rodinné poměry a vše co může být důležité pro poznání

klienta a jeho životní situace. Na co si dát pozor a jakých zásad během takového rozhovoru dbát výstižně popsal Jedlička a kol. (2004, str. 340) „Při působení na mladistvé delikventy je nutné věnovat pozornost zejména jejich snahám odmítat odpovědnost za své chování a tendencím porušovat práva ostatních. V tomto kontextu nelze opomíjet, že oni sami nemají zpravidla zájem měnit své postoje a chování. Pomoc přijímají tehdy, když je k tomu někdo donutí nebo když jim to přináší výhody. V rámci programů zacházení s těmito jedinci bývá smysluplné přistupovat k nim s tímto zaměřením:

- vyvolat v nich silný emocionální zážitek, který je motivuje k navázání kontaktu a ke komunikaci,
- přesvědčit je, že jejich chování je sebedestruktivní, neboť jim přináší jen samé problémy,
- stanovit pevná, jasná a spravedlivá pravidla, která jsou vymáhána, prosazována a respektována,
- posilovat jejich schopnost hodnotit budoucí následky svých současných činů,
- uplatňovat kontrolu nad působením a užíváním odměn a trestů,
- jednat s těmito lidmi vstřícně a na úrovni kvalitního mezilidského vztahu,
- umět včas odhalit manipulativní pokusy těchto jedinců, dát jim reálně možnou odpovědnost a vyjádřit očekávání, že se budou řídit pravidly, která s ní souvisejí,
- uplatňovat důslednou kontrolu chování těchto osob,
- zvládat techniky konfrontace s cílem udržovat zájem mladistvých delikventů o kontakt a komunikaci, mít pod kontrolou jejich impulzivitu a agresivitu a ovlivňovat jejich postoje v intencích vytváření prosociálně orientovaných životních perspektiv.“

Aplikovat tyto pravidla ve skutečném rozhovoru s mladistvým klientem je obtížné a vyžaduje to určitou praxi, důležité však je, aby kurátor o těchto jednoduchých pravidlech věděl a snažil se jimi během rozhovoru co nejvíce řídit.

Kromě práce s klientem, je důležitá také práce s rodiči, kterým kurátor vysvětluje na počátku přestupkového či trestního řízení, co jejich dítě čeká, jak celé řízení probíhá apod.

Snaží se, aby pochopili, že kurátor pro ně není protivník, ale spoluhráč, který jim a jejich dítěti chce pomoci. Postavení kurátora však komplikuje obecný, mediálně podporovaný obraz sociálního pracovníka, jako člověka, který se rodině vtírá do soukromí, neodůvodněně odebírá děti apod. Zlepšení společenského obrazu by jistě v mnohém pomohlo vylepšit také spolupráci kurátora s rodiči. Na přístupu rodičů k sociálně deviantnímu chování jejich dětí záleží ze všeho nejvíce. Zde se ukáže nejen morální kvalita člověka, ale také výchovný styl, jaký rodiče zaujmají. Samozřejmě záleží na tom, jakou sociální deviaci řešíme. Z mého pozorování můžeme rodiče již od prvního kontaktu rozdělit na několik druhů. (K projednání situace dítěte se dostávají jak oba rodiče, tak i jednotlivě matka nebo otec. Pokud se dostaví oba, přijímají přístup k celému jednání podle dominantnějšího z nich, proto záměrně v následujícím výčtu užívám množného čísla rodiče, nikoli pouze rodič.)

- 1) Velmi dobře spolupracující rodiče – to jsou rodiče, kteří si jsou vědomi problémů v chování jejich dítěte a chtějí to změnit. S kurátorem spolupracují ochotě a řídí se doporučeními. Kurátor je provází celou situací plní především funkci jakéhosi koordinátora.
- 2) Pouze „na oko“ spolupracující rodiče – to jsou rodiče, kteří se snaží vzbudit dojem perfektních rodičů. Souhlasí se všemi doporučeními, ale ve výsledku je nechtějí zrealizovat. Sociálně deviantní chování svého dítěte nepovažují za příliš závadové a podle toho se ve skutečnosti k celému případu staví. Toto diferenciované chování vytváří zmatek u dítěte, které neví, zda pro něj budou platit řešení domluvená před kurátorem nebo ty, které prezentují rodiče mimo kancelář. Plnění domluvených řešení je proto potřeba kontrolovat.
- 3) Laxně spolupracující rodiče – to jsou rodiče, kteří si jsou vědomi problémového chování svého dítěte, ale nechtějí ho nijak řešit. Spolupráce s kurátorem je obtěžuje, nejsou ochotni situaci dítěte řešit a všechna možná preventivní opatření předem považují za zbytečné. Kurátor má nesnadnou úlohu rodiče přesvědčit, že má cenu problematické chování dítěte řešit. Ve výsledku pak částečně supluje roli terapeuta poradny pro rodinu a mezilidské vztahy
- 4) Nespolupracující rodiče – jsou rodiče, kteří nechtějí nebo nejsou schopni si přiznat, že se jejich dítě projevuje sociálně deviantním chováním. Toto chování bagatelizují nebo

záměrně kryjí. Již z pozice, že jejich dítě se nechová nijak závadově, považují spolupráci s kurátorem za neopodstatněnou. Takový přístup závadové chování dítěte podporuje a prohlubuje. Kurátor zde musí být schopen stát si za svým názorem na situaci, nenechat se vmanipulovat do zlehčení situace a často i direktivně vysvětlit naléhavost řešení.

- 5) Rodiče v opozici – to jsou rodiče, kteří své děti v závadovém chování podporují. V kurátorovi vidí protivníka, proti kterému bojují. V takovém případě je kurátor nucen jednat ve prospěch dítěte i proti vůli rodičů, alespoň v té míře, v jaké je to možné

Sekundární prevence zahrnuje také prvotní odhad celkové životní situace klienta (jedná se o povrchní pedagogickou, sociální i psychologickou diagnostiku), kterou kurátor během setkání s klientem provádí. Podle této zběžné diagnostiky kurátor usoudí, jakým směrem se jeho práce s klientem bude ubírat. „Úloha včasné pedagogické diagnostiky a příznivé korektivní zkušenosti je při prezenci nežádoucího vývoje naprosto zřejmá.“ (Vališová, Kasíková a kol., 2007, str. 351)

Cílem kurátora v rámci sekundární prevence je, aby nežádoucí jednání klienti již neopakovali. To je vize, která se může zdát nereálná, ale výjimečně se povede, že se klient ze závadového způsobu chování vymaní. Úspěchy v prevenci proti sociálně deviantním jevům jsou velmi relativní. Například pokud dospívající zloděj díky preventivnímu působení zůstane pouze u krádeží a nezačne s loupežemi, přestože když k násilí inklinoval, dá se to považovat za velký úspěch. Stejně tak u notorického záškoláka, který díky působení kurátora stráví ve škole o něco více času, než by strávil bez jeho intervence. Třeba se tam v tu dobu (s trochou nadsázky) zrovna dozví něco zajímavého, co bude ve svém životě potřebovat. Úspěchem se dá také brát, pokud během výchovného pohovoru získá dospívající nové zkušenosti, otevře se mu nový náhled na situaci a posune se směrem k pozitivním projevům vůči společnosti. „Je velmi důležité, aby se žákovi dostalo kladné zpětné vazby hodnotící pokrok, který ve svém učení udělal. To žákovi umožňuje mimo jiné, aby si vybudoval pozitivní obraz o sobě samém a aby si uvědomil vlastní schopnost vykonat jistý úkol.“ (Bertrand 1998, str. 126)

Dá se to považovat za úspěšnou práci? Já si myslím, že ano. Kurátorská práce, stejně jako spousta jiných profesí má tu nevýhodu, že se její výsledky nedají objektivně změřit.

5.3 Terciální prevence

O terciální prevenci se jedná ve chvíli, kdy ostatní prevence již nedostačují, a muselo být přijato nějaké sankční opatření. Tímto sankčním opatřením může být například nařízení soudního dohledu, ale také ústavní výchovy nebo dokonce odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody. V rámci terciální prevence jde především o snahu zmírnit následky deviantního jednání a totální destrukci života klienta. Konkrétně kurátor provádí pravidelné návštěvy svého klienta v zařízení, ve kterém je umístěn. Zákon ukládá povinnost frekvence návštěv minimálně jednou za tři měsíce. Každý sociální pracovník by měl svého klienta navštívit osobně, nikoli v zastoupení kolegou. Toto opatření představuje snahu zabránit nevhodnému střídání pracovníků u jednoho klienta, v ohledu na důvěru a kvalitní vztah mezi dítětem a kurátorem. Pro některé klienty může mít návštěva kurátora velký význam, protože za ním nikdo jiný nejedí. Zajímavým zjištěním například je, že v dětském domově určuje četnost návštěv dítěte určitou sociální prestiž.

Jak jsem již zmínila, do terciální prevence řadím také děti s nařízenou ústavní výchovou. Proces nařízení ústavní výchovy není jednoduchou záležitostí a ukládá se pouze v nezbytných případech, kdy již není jiné řešení. O nařízení ústavní výchovy rozhoduje okresní soud v občanskoprávním řízení, a to na základě své vlastní iniciativy nebo návrhu třetí osoby, kterou může být kurátor pro mládež, samotný rodič nebo kdokoli další, který má k podání návrhu závažné důvody. Na základě návrhu soud zahájí řízení, ve kterém zkoumá důvody nařízení ústavní výchovy. Celého řízení se účastní dítě s rodiči a kurátor. Je-li kurátor navrhovatelem, soud ustanoví opatrovníkem sociálního pracovníka z jiného orgánu sociálně právní ochrany dítěte, aby nedošlo ke střetu zájmů. Pokud kurátor není navrhovatelem, vypracovává na žádost soudu zprávu o poměrech dítěte a vystupuje v jeho zájmu. Účastníci řízení mají právo se do konečného rozhodnutí soudu odvolat. V případě, že soud dospěje k závěru, že nejlepším řešením aktuální životní situace klienta je ústavní výchova, vydá odůvodněné rozhodnutí o jejím nařízení. Neodvolá-li se některý z účastníků řízení, nařízení nabude právní moci a je vykonatelné. Dítě do příslušného ústavu odváží rodiče, pouze pokud mají závažné překážky, zajišťuje odvoz dítěte do ústavu kurátor. Při přijetí do ústavního zařízení musí vyřídit kurátor určité administrativní úkony, např. zajištění potřebných dokumentů, pokud je nezajistili rodiče a vypracování osobního listu dítěte, ve kterém kurátor uvádí veškeré informace, kterými k dítěti disponuje. V rámci ČR máme několik druhů ústavních zařízení, které spadají do působnosti resortu školství.

Zařízení ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče

Diagnostické ústavy

Diagnostický ústav, je výchozím ústavem pro celý systém ústavní výchovy. A měli by jimi projít všechny děti s nařízenou ústavní výchovou. V diagnostickém ústavu probíhá, jak již název napovídá zhruba dvouměsíční diagnostika, podle které diagnostický ústav ve správním řízení rozhodne, do jakého ústavního zařízení bude dítě dále umístěno. Diagnostika je velmi podrobná a prováděná z několika oborů. Jedná se o diagnostiku pedagogickou, sociální, zdravotní, psychologickou. Realita je však teorii někdy velmi vzdálená a tak se lze setkat s případy, že diagnostický ústav rozhodne o umístění dítěte bez náležité diagnostiky. Při tom právě počáteční diagnostika rozhoduje o způsobu práce s dítětem, ukáže možnosti, rezervy a rizikové projevy dítěte. Nedostatečná diagnostika a špatné zařazení může způsobit ve výchovném procesu a v životě dítěte velké škody. Obhajobou diagnostického ústavu v takových případech je nesporný fakt, že počet dětí umístovaných do diagnostického ústavu narázově mnohonásobně převyšuje jeho kapacitní možnosti. To je ústav nucen řešit zkrácenou nebo žádnou diagnostikou a přímým umístěním do konkrétního zařízení.

Diagnostické ústavy provádějí také takzvané rediagnostiky, tj. pokud se rodičům, kurátorovi, ale i konkrétnímu ústavnímu zařízení nezdá zařazení dítěte správné, nebo po nějaké době nastane v chování dítěte zásadní změna (ať k lepšímu, či horšímu) vyžadující také změnu prostředí, požádá ústav o novou diagnostiku dítěte. Pokud jsem však zmínila kapacitní problémy se základní diagnostikou, na rediagnostiku může dítě čekat i několik měsíců, přestože situace vyžaduje okamžité řešení.

Diagnostické ústavy rozdělujeme podle věku na Dětský diagnostický ústav (DDÚ) a diagnostický ústav pro mládež (DÚM). DDÚ je určen dětem chodícím ještě na základní školu, tedy průměrně do 15 let věku. DÚM je určen mladistvým po skončení povinné školní docházky až do zletilosti. DDÚ přijímá dívky i chlapce, zatímco DÚM je zvlášť pro dívky a zvlášť pro chlapce.

Dětské domovy

Dětské domovy (DD) jsou zařízení pro děti, o které se rodina nechce nebo nemůže postarat, nebo také děti, které se v rámci rodiny staly objektem nějaké trestného činu. Jedná se o tzv. bezproblémové děti, věkově vymezené cca od tří let do zletilosti (popř. i déle, pokud se

soustavně připravují na budoucí povolání.) Děti do tří let jsou umístěné v kojeneckých ústavech, které však spadají do rezortu ministerstva zdravotnictví a jsou často součástí dětských nemocnic.

Dětské domovy se školou

Dětský domov se školou (DDŠ) je ústavní zařízení pro dívky i chlapce ve věku povinné školní docházky. Do DDŠ jsou umisťovány děti, které mají nějaké specifické výchovné problémy. Podle toho je uzpůsoben celý režim zařízení, včetně zajištění školního vzdělávání. Některé DDŠ mohou být zřízeny v rámci výchovného ústavu. DDŠ je po republice o poznání méně než DD a kapacitně často opět nestačí, proto jsou do DD umisťovány i děti, kterým by podle diagnostiky vyhovoval spíše režim DDŠ. Tyto ústupky kapacitně nedostatečnému systému bohužel narušují nejen výsledky ústavní výchovy, ale také její průběh, především ve vztahu k dětem v DD, pro které může být dítě s diagnostikou na DDŠ rušivým a negativně ovlivňujícím elementem.

Výchovné ústavy

Výchovný ústav (VÚ) je zařízení pro dospívající mládež se závažnými výchovnými problémy. Výchovné ústavy jsou stejně jako diagnostické ústavy pro mládež děleny zvlášť pro chlapce a zvlášť pro dívky. Konkrétní výchovné ústavy nejsou oficiálně dále děleny podle zaměření na určité výchovné problémy, ale svým vnitřním uspořádáním takové zaměření ve skutečnosti mají. Ústav tak může být zaměřen například na dospívající s nějakou závislostí, nebo na dospívající s psychickými problémy, může být i pro dívky - matky apod. Specifické zaměření jednotlivých ústavů zná diagnostický ústav, který podle diagnostiky přemísťuje dospívající do konkrétního výchovného ústavu. (Kurátor toto zaměření konkrétních ústavů zná podle vlastních zkušeností nebo na základě zkušeností kolegů.)

Střediska výchovné péče

Střediska výchovné péče jsou pobytová zařízení, ve kterých probíhá diagnostika zhruba na úrovni diagnostických ústavů, ovšem s tím rozdílem, že zde se jedná o dobrovolný pobyt, který může být ukončen na základě neplnění domluvených povinností i ze strany samotného Střediska výchovné péče. Dalším významným rozdílem je, že pobyt dítěte je rodiči plně hrazen a částka odpovídá nákladům na stravu a pobyt v takovém zařízení.

V průběhu celé diagnostiky je vyžadována úzká spolupráce rodičů se střediskem výchovné péče. Rodiče se účastní v rámci diagnostiky různých programů a sezení společně s dítětem. Na konci pobytu obdrží zprávu o nejvhodnějších přístupech nejen rodičů, ale i školy a blízkého okolí k dítěti a jím vyvolaným problémovým situacím.

O výkonu trestu mladistvých se již zmiňují v podkapitole Trestní řízení a výkon trestu. Nyní chci však hovořit hlavně o pozici kurátora v kontaktu s vězněnými mladistvými. Kurátor mladistvé stejně jako v případě ústavní výchovy, navštěvuje pravidelně v intervalu minimálně jednou za tři měsíce. V rámci těchto návštěv řeší s klientem co nejsnazší návrat po propuštění zpátky do běžného života a do rodinného prostředí, snaží se o navození či udržení kontaktu odsouzeného mladistvého s jeho rodinou, ale také dohled nad zacházením s mladistvým ve věznici, zjištění zda v tomto prostředí nedochází k porušování jeho práv. Pokud něco takového kurátor zjistí, musí komunikovat s personálem věznice, zjistit skutečný stav věci a hledat přijatelné řešení a nápravu poškození práv odsouzeného mladistvého. Z údajů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (2010, str. 86) je na celém světě zbaveno osobní svobody v opatrných odhadech kolem jednoho milionu dětí a to většinou z bagatelních důvodů. V mnoha zemích totiž institut soudnictví ve věcech mládeže pokud vůbec existuje, nespĺňuje potřebné standardy, což vede k detenci dětí, které nespáchaly trestný čin, ale ve skutečnosti potřebují sociální pomoc.

6 ROLE KURÁTORA V SYSTÉMU SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY

6.1 Kurátor a orgán sociálně právní ochrany

Kurátor pro mládež je součástí Orgánu sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Orgány sociálně právní ochrany dětí určuje zákon č. 359\99 o sociálně právní ochraně a jsou jimi ministerstvo, krajský úřad, obecní úřad obce s rozšířenou působností a obecní úřad. Přímou prací s dětmi a jejich rodinami však provádí jen pracovníci pověřených obecních úřadů, v přenesené působnosti uskutečňují státem garantovaný dohled nad dodržováním dětských práv.

OSPOD se na většině větších úřadů dále dělí na oddělení péče o dítě (OPD) a oddělení sociální prevence (OSP). Oddělení péče o dítě se zabývá ve velké většině rozvodovou problematikou, při které dohlíží, aby v rámci rodičovských rozvodových rozepří nebyly poškozeny práva dítěte. Také dohlíží, zda děti v rizikových rodinách nejsou týrány či zanedbávány. V kolizních případech, kdy by mohlo dojít k porušení práv a nároků dítěte, jsou sociální pracovnice tohoto oddělení soudem určeny jeho opatrovnicemi. Na oddělení sociální prevence pracují kurátoři pro mládež, popřípadě kurátor pro dospělé. Zákon umožňuje kumulaci funkcí, proto jeden pracovník může vykonávat zároveň agendu sociálního pracovníka OPD, kurátora pro mládež i kurátora pro dospělé. Taková profesní zátěž nastává především v malých obcích, kde to menší množství klientů umožňuje.

6.2 Vzdělání kurátora pro mládež

Z vyprávění své starší kolegyně Jitky Jarošové vím, že se sociální práce nejprve vyučovala jako maturitní obor na dvou místech, v Brně a v Praze. Posléze se maturitní obor sociální práce přetransformoval na dvouleté pomaturitní studium, na které bylo možné se přihlásit nejprve pouze z gymnázia, později i z jiných středních škol. Ukončení studia nebylo završeno získáním žádného titulu. Až od roku 1995 se začala sociální práce vyučovat na vyšších odborných školách zakončených absolutoriem a titulem diplomovaný specialista. Ještě donedávna nebyla zákonem daná povinnost, mít pro práci kurátora specifické vzdělání. To se změnilo v roce 2006 novelou zákona č. 108/2006 o sociálních službách, když vstoupilo v povinnost sociálním pracovníkům mít minimálně vyšší odborné vzdělání humanitního

zaměření (konkrétně v oborech zaměřených na sociální práci, sociální pedagogiku, humanitární práci, sociálně právní činnosti a charitní činnosti.) Současným pracovníkům bez tohoto vzdělání byl dán čas na jeho doplnění, popřípadě jim bylo doplňováno vzhledem k praxi či době odchodu do důchodu prominuto. Velkým nedostatkem tohoto opatření je však neuznání kvalifikace absolventům pomaturitního dvouletého studia sociální práce, kteří si vzdělání museli doplnit na úroveň minimálně vyšších odborných škol. Mnozí pracovníci to cítili jako křivdu, že musejí vystudovat znovu to, co již jednou studovali. Nejen proto se o úrovni vzdělání sociálních pracovníků a jejím zakotvení v legislativě stále rozpoutává diskuze. Aktuálně nastavené vyšší odborné vzdělání je tzv. zlatá střední cesta. Nepostačovala by však pro tuto práci pouze maturita a vyšší odborné vzdělání je přecenění kvalifikační potřeby, nebo naopak jde o podcenění a bylo by třeba vyžadovat u sociálních pracovníků minimálně vysokoškolské vzdělání? Já osobně si myslím, že pro současný rozsah náplně práce kurátora pro mládež je vyšší odborné vzdělání dostačujícím kvalifikačním předpokladem. Ona pouhá kvalifikace sama o sobě nestačí, kurátor by měl být aktivní a průběžně si doplňovat informace a poznatky potřebné pro jeho práci. Široká škála potřebných znalostí z mnoha oborů je toho důkazem. Kurátor pro mládež musí mít základní znalosti alespoň z těchto oborů:

- Pedagogika, (obecná, sociální, speciální pedagogika aj.) – Kurátor provádí individuální výchovné pohovory, ale také práci se skupinami dětí, např. při besedách, které v rámci prevence pořádá. Znalosti z pedagogických věd jsou nutné u všech profesí, které pracují s dětmi.
- Psychologie – Výchovné pohovory mohou přerůst v terapeutický rozhovor, proto se musí kurátor orientovat v terapeutických metodách, základních psychických procesech, musí umět odhadnout, v jakém psychickém rozpoložení se jeho klient nachází a podle toho s ním komunikovat.
- Sociologie a antropologie – Při své práci se kurátor setkává s mnoha skupinami, kulturami a subkulturami a tak by měl vědět jaké chování je v té které společnosti normou, aby mohl současné klientovi problémy dosadit do kontextu jeho života.
- Zdravotní nauky, medicína – Orientovat se v lékařských zprávách a zdravotních posudcích, např. při trestním řízení, ale také při záškoláctví, nebo když rodiče děti záměrně uvádí do nemoci. Kurátor by měl být schopen komunikovat s lékaři na odborné úrovni.

- Drogová problematika – kurátor musí znát možné účinky psychoaktivních látek na lidské zdraví, jak dokáží ovlivnit vnímání a jaké může mít jejich užívání následky. Kurátor musí umět poskytnout základní drogové poradenství.
- Kriminologie a právo – s policií spolupracuje kurátor velmi často, proto musí znát policejní terminologii, právní kvalifikaci trestných činů, postupy policie při vyšetřování, postupy státního zastupitelství a etiku při soudním procesu. Také by se měl orientovat ve vězeňském systému a v jeho pravidlech.

Výčet všech potřebných znalostí by byl opravdu dlouhý, výše jsem uvedla ty nejdůležitější při každodenní práci kurátora. Samozřejmostí jsou znalosti formálního charakteru, jako je vedení spisové dokumentace, práce na počítači, schopnost písemné i elektronické korespondence apod. Mezioborové znalosti jsou pro každého pracovníka nutností, navíc v oborech, které se neustále vyvíjí a přicházejí s novými informacemi, proto se musí i kurátor pro mládež neustále dále vzdělávat. Průběžné vzdělávání je v určité míře pro kurátora pro mládež povinností. Tato povinnost vyplývá ze zákona o úřednících. Každý úředník, tedy i kurátor pro mládež musí projít během 3 let minimálně 18 školeními. Tato povinnost je dle mého názoru přínosná. Často však naráží na nedostatek kvalitní nabídky takovýchto školení.

6.3 Potřebné vlastnosti kurátora pro mládež

Nároky na práci kurátora pro mládež jsou vysoké nejen po vzdělanostní stránce, ale také záleží na kvalitě jeho osobnosti. Psychická zátěž, kterou s sebou tato práce přináší, vyžaduje silnou osobnost, která je schopná empatie a náhledu na situaci očima klienta. „Přeneseně řečeno, je zapotřebí dokázat vidět svět dětí a mládeže optikou jejich každodenních potřeb a vnímat úsilí, s nímž dosahují uspokojení svých nároků.“ (Jedlička, 2004, str. 364)

Výčet vlastností potřebných pro výkon profese kurátora by byl dlouhý. Uvedu proto jen několik nejvýznamnějších.

- Emoční inteligence – kurátor by měl být vnímavý a citlivý k problémům ostatních. Měl by se snažit pochopit jejich pocity a situaci, ve které se nacházejí. Znamená to také schopnost tzv. číst mezi řádky. Poznat z nepatrných verbálních i neverbálních projevů klienta, že se necítí dobře, že je nejistý, nervózní, apod. Rozeznat rozpoložení

klienta nemusí být někdy vůbec lehké, ale při sociální práci důležité, už z důvodu předcházení rizikovým situacím u potencialně agresivních klientů. Schopnost naladit se na prožívání klienta pomůže také odhalit, zda klient lže, nebo se některým tématům záměrně vyhýbá.

- **Odvaha** – kurátor by se neměl bát. Během výkonu práce se kurátor často dostává do rizikových situací, s rizikovými osobami, v rizikovém prostředí. Strach může způsobit záměrné ignorování míst, ve kterých je však sociální šetření dělat velmi potřeba. Tím ale nechci tvrdit, že by měl kurátor podceňovat vlastní bezpečnost a vystavovat se zbytečně nějakému riziku. Pokud ví, že půjde do rizikového až nebezpečného prostředí, může se domluvit s kolegou, aby ho doprovodil. Odvahu však kurátor potřebuje také v situacích, kdy musí hájit zájmy klienta i přes odpor rodičů, ale také jiných institucí, se kterými nesdílí náhled na řešení situace klienta apod. Proto je odvaha jedna z nutných vlastností, bez které nelze tuto profesi dobře vykonávat.
- **Objektivita** - kurátor by měl být schopen objektivního zhodnocení situace. Nenechat se zmanipulovat a ovlivnit názory ostatních zúčastněných na situaci klienta, ale i vlastními subjektivními pocity, obzvláště u řešení některých závažných skutků, je velmi obtížné. Kurátor by se měl snažit zachovat profesionalitu a zůstat objektivním. „Prvořadým úkolem pracovníka zde bude připojit se k systému, kterým je konfliktní vztah, a zároveň zůstat neutrální. Je to velice těžké, protože máme hluboce zakořeněnou tendenci zaujmout ke každému konfliktu hodnotící stanovisko.“ (Kopřiva, 2000, str. 126)
- **Sebejistota** – kurátor by si měl být jistý sám sebou a svými názory. Člověk nejistý až submisivní se pro tuto profesi příliš nehodí. Může totiž vzbudit dojem, že není schopen klientovi pomoci, nebo že půjde lehce zmanipulovat. Pro dospívající klienty je potřeba, aby byl kurátor zdravě sebevědomý s přirozenou autoritou.

Z výše uvedeného vyplývá, že v ideálním případě je kurátor sebejistý, odvážný, při tom však emocionálně vnímavý a pokud možno co nejvíce objektivní. K těmto základním vlastnostem dobrého kurátora je ale navíc potřeba, aby svou práci dělal s chutí a s osobním nasazením. Tato profese nejde zcela oddělit od osobního života, i když v mnoha publikacích je to popisováno jako nezbytné pro zachování duševního zdraví. Striktní postoj k oddělování

práce a osobního života je špatný pro samotnou práci i pro pracovníka. Myslím tím, že práci s životními příběhy lidí, kterou vykonává kurátor nelze zavřít po pracovní době v kanceláři a vůbec si jí tzv. „nevzít domů“. Stejně jako nelze věnovat všechny osobní volný čas pouze pracovním záležitostem. Rozumné je zaujmout individuální vyvážený přístup. Někdy může být přínosné zamyslet se nad řešením případu v klidu domova, s odstupem času a bez pracovních stresů. Zároveň je však důležité určit si hranici nejen časové dotace věnované práci, ale také míře energie a osobní angažovanosti do ní vložené a na této hranici trvat a to bez výjimek. Udělá-li člověk výjimku jednou, udělá i podruhé. Například z postoupeného spisu z jiného úřadu vyplynulo, že tamní kolegyně několikrát půjčila klientovi peníze. Dle mého názoru jde o překročení hranice vlastní angažovanosti na případu a do jisté míry profesní selhání. Tuto problematiku příliš angažovaného sociálního pracovníka nazývá Kopřiva (2000, str. 78) splývání: „Hlavním problémem při pomáhání je splývání, kdy pracovník bere záležitosti klienta příliš za svoje vlastní. Trpí nejen pomáhající, ale celý proces pomáhání. Proti splývání se může pracovník chránit netečností, což představuje další problém. A konečně zcela běžnou starostí je, jak uhájit svou hranici vůči manipulaci ze strany klienta.“

V pomáhajících profesích, které pracují s lidmi a jejich nelehkými životními příběhy hrozí stav, který se nazývá syndrom vyhoření (angl. Burnout effect). Projevuje se únavou, úzkostmi, poruchami soustředění, spánku ale také somatickými onemocněními apod. Tzv. vyhořelý člověk si nevěří, je bez energie, lhostejný k ostatním, někdy se sklony k cynismu. Jednou z metod jak tomuto syndromu předcházet, je tzv. supervize. „Je to proces praktického učení, v němž supervizor – učitel (někdy též skupina stejně postavených kolegů) pomáhá supervidovanému řešit konkrétní problémové situace, které vznikají pro jeho práci s klienty.“ (Kopřiva, 2000, str. 136) Supervize funguje jako forma psychohygieny a má prokázané pozitivní účinky právě v rámci prevence syndromu vyhoření, ale také jako účinná metoda k nalezení nejlepšího řešení klientova problému. V posledních letech byla v rámci České republiky po vzoru jiných vyspělých zemí tendence, aby byla supervize sociálních pracovníků zavedena jako povinnost. Tato snaha však prozatím narazila na nedostatek financí, kvalitních supervizorů a v některých případech i odpor samotných pracovníků se supervidovat. Osobně se domnívám, že supervize je prospěšná a měla by být sociálním pracovníkům zajištěna, ovšem nikoli jako povinnost ale dobrovolná volba.

6.4 Náplň práce kurátora

Co je náplň práce kurátora pro mládež, se dá mezi řádky vyčíst již v tom, co je napsáno v předchozích kapitolách. Přesto bych si dovolila na tomto místě náplň práce sumarizovat a uvést funkci kurátora tak, jak jí zveřejňuje ministerstvo práce a sociálních věcí (http://www.mpsv.cz/files/clanky/7290/Funkce_kuratora.pdf) [cit. 2011-05-10] a tyto činnosti okomentovat postřehy z praxe.

Kurátor pro mládež:

- vede administrativu, která se týká dětí a mladistvých, se kterými pracuje;
(Vedení spisové dokumentace představuje velkou část práce kurátora. Podrobné záznamy jednotlivých úkonů jsou důležité především ve chvíli stížnosti, či nejasnosti okolo práce kurátora, ale také pro to, aby mohl kterýkoli z kolegů převzít v případě potřeby vedení případu se všemi dostupnými informacemi. Tuto administrativní část kurátorské práce zlehčují počítačové programy a naopak ztěžují zbytečné nároky na formální náležitosti spisu.)
- na základě písemných požadavků orgánů činných v trestním řízení podává kvalifikované zprávy o osobách nezletilých a mladistvých, které se dopustily trestného činu. K tomu v souladu se z. č. 359/1999 Sb. využívá individuálních pohovorů, šetření, poměrů v rodině, informací obecních úřadů, státních orgánů, škol, školských a zdravotnických zařízení, zaměstnavatele, apod.;
(Vypracovávání zpráv o poměrech klientů je důležitým bodem v náplni práce kurátora. Promítá se zde kvalita spolupráce s dalšími státními i nestátními organizacemi. Některé instituce mají přemrštěné nároky na rychlost vypracování této zprávy, často nedávají dostatečný časový prostor. Pokud se jedná o vypracování zprávy na dlouhodobého klienta, čerpá kurátor mimo jiné informace ze spisu a dosavadních zkušeností, pokud se však jedná o zcela nového klienta, je sběr potřebných dat časově náročnější.)
- provádí sociální šetření, kontrolní činnost;
(Během kontrol a sociálního šetření má kurátor nejlepší možnost na přímou sociální práci s klientem. Je v jeho prostředí, kde získává o klientovi neocenitelné informace, se kterými může pracovat. Četnost sociálních šetření někdy z časových důvodů neodpovídá potřebě kvalitní sociální práce. Sociální šetření v sobě skrývá pro osobu

kurátora pro mládež poměrně velká rizika. Při mnoha šetřeních kurátor netuší, do jakého prostředí přichází a co může očekávat.)

- zúčastňuje se úkonů v přípravném řízení (výslech, konfrontace, seznámení a výsledky vyšetřování), zúčastňuje se hlavního líčení a veřejného zasedání v trestních věcech mladistvých, kde aktivně využívá svá práva daná zákonem, včetně opravných prostředků;

(Přítomnost u úkonů v trestním řízení umožňuje kurátorovi podrobné seznámení s trestným činem, který jeho klient spáchal. To mu může pomoci blíže pochopit jeho motivy a postoje k trestnému činu. Kurátor by tak měl být schopen odhadnout, jaká sankce by mohla být pro jeho klienta nejúčinnějším výchovným prostředkem a tento názor prosazovat. Kurátor má právo navrhnout výchovná opatření proti klientovi a také se proti opatřením, s jejichž uložením nesouhlasí, odvolat. V tomto bodě je kladen velký důraz na kvalitu spolupráce s orgány činnými v trestním řízení, především se soudy, které mohou mít tendence návrhům podávaným kurátory nepřikládat odpovídající váhu.)

- poskytuje sociálně právní, výchovné, případně psychologické porady dětem i rodičům při řešení jejich rodinných, osobních a sociálních problémů a akutních krizových situací. Zprostředkovává pomoc odborných poradenských a zdravotnických pracovišť a jiných zařízení.;

(V kurátorské práci jsou velmi důležité kontakty na různé instituce a odborná pracoviště, protože kurátor často slouží pouze jako prostředník a dozorující pozorovatel. Kurátor při setkání s klientem provede počáteční sociální diagnózu, podle které se rozhodne, k jakému odborníkovi či do jakého zařízení klienta odešle. Opět záleží na vzájemné spolupráci. Může se například stát, že kurátor doporučí klientovi návštěvu poradny, ale poradna v rámci neuznání prolomení mlčenlivosti zákonem o sociálně právní ochraně odmítá dát kurátorovi zpětnou vazbu, jestli klient její služby skutečně vyhledal a zda pracuje na odstranění svého problému.)

- dle zákona o rodině podává podněty na výchovná opatření u obtížně vychovatelných dětí a mladistvých a sleduje jejich účinnost;

(Kurátor může podávat k soudu návrhy na uložení výchovných opatření, pokud má za to, že pomohou ve výchovném působení na klienta. Pokud není jiného východiska, může kurátor podat také návrh na nařízení ústavní výchovy.)

- podává podněty soudu na zahájení řízení o předběžném opatření podle § 76, § 76a o. s. ř.;
(Návrhy na předběžné opatření by se měli podávat v opravdu velmi výjimečných případech. V poslední době se však uplatňuje politika řešit problém až do poslední chvíle v rámci rodiny, což může vyústit až do krajní situace předběžného opatření.)
- podílí se na realizaci ústavní nebo ochranné výchovy do příslušných zařízení (zajištění dokladů, místa, doprovodu dítěte) ve spolupráci se soudem;
(Zajištění dokladů a potřebných dokumentů při realizaci ústavní či ochranné výchovy je hlavní úkol v tomto bodě. Problém může nastat ve chvíli, kdy realizace ústavní výchovy je akutní záležitostí a diagnostický ústav má pro vysokou obsazenost problém s přijetím dítěte. Legislativa tuto situaci nijak neřeší. Pokud se nejedná o předběžné opatření, může samotná realizace ústavní výchovy od jejího nařízení nějaký čas trvat.)
- navštěvuje nezletilé a mladistvé, kteří jsou umístěni v ústavních zařízeních a věznicích;
(Povinnost vyplývající ze zákona říká, že kurátor navštíví svého klienta minimálně jednou za tři měsíce, aby mohl zhodnotit průběh ústavní výchovy a zda nadále plní svůj účel. Při návštěvě kurátor hovoří také s odborníky, kteří s klientem pracují (např. psycholog, sociální pedagog, etoped) a shromažďuje informace o tom, jak klient prospívá.)
- spolupůsobí na zlepšení podmínek v rodinách obtížně vychovatelných nezletilých a mladistvých, u kterých je vykonávána ústavní výchova nebo ochranná výchova s cílem umožnit jejich návrat do rodiny;
(Práce s klientem umístěným v ústavní výchově nekončí jeho návštěvou, ale vyžaduje také práci s jeho rodinou, v rámci které se snaží pomoci vytvořit vhodné podmínky pro návrat mladistvého domů. Bohužel se stává, že rodina nemá o spolupráci zájem a někdy ho nemá ani o samotného klienta.)
- analyzuje situaci v oblasti patologických jevů u dětí a mládeže a navrhuje preventivní opatření;
(Analyzování klientovi situace provádí kurátor na základě informací z rozhovoru s klientem a jeho rodiči, ze zprávy školy, o kterou může požádat, nebo ze sociálního šetření, které provede v bydlišti klienta. Na základě těchto zjištění navrhuje možná řešení v rámci vlastní kompetence (výchovný pohovor, pravidelné konzultace apod.)

nebo např. návštěvu nějakého specializovaného pracoviště či odborníka jako je např. poradna, psycholog, psychiatr, apod.)

- pomáhá nezletilým a mladistvým propuštěným z ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a mladistvým propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody, aby se co nejlépe začlenili do společnosti;

(Tato část práce představuje důležitou formu terciální prevence a zahrnuje nejen práci s klienty, ale také se zařízením, ve kterém je umístěn. Před propuštěním pomáhá klientovi zajistit potřebné administrativní záležitosti se školou, úřadem práce apod.)

- zastupuje děti s poruchami chování v řízení o ústavní výchově a zúčastňuje se trestního řízení proti mladistvým;

(V rámci trestního řízení se účastní, což často vyžaduje flexibilitu a trpělivost. Pokud totiž nejde o předem plánovaný výslech, ale akutní nárazovou akci, musí kurátor zanechat dosavadní rozdělané práce a být přítomen policejnímu výslechu mladistvého klienta. Podle závažnosti trestné činnosti může výslech být i poměrně dlouhý a únavný.)

- účastní se přestupkového řízení vedeného proti mladistvému v souladu se zákonem o přestupcích;

(Přestupkové řízení může být vedeno před přestupkovou komisí nebo individuálně v kanceláři příslušného pracovníka. Z výchovného hlediska má větší přínos komise než individuální řízení, které v sobě neskrývá tolik formálních postupů. Tyto formální náležitosti dodávají celému řízení na váze a umožňují dítěti lépe nahlédnout na závažnost jeho jednání.)

- spolupracuje s ústavy pro výkon vazby i výkon trestu odnětí svobody, se školskými zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy, spolupracuje s orgány obcí, školami, zdravotnickými a školskými zařízeními, občanskými sdruženími, úřady práce, charitativními a jinými organizacemi, probační a mediační službou atd.

(Výčet všech institucí, se kterými kurátor v rámci výkonu práce spolupracuje, je opravdu velký, s některými je v kontaktu častěji s některými jen výjimečně. Obsah této spolupráce jsem se snažila vystihnout v následující kapitole.)

7 INSTITUCE, SE KTERÝMI KURÁTOR SPOLUPRACUJE

Jak z předchozího vyplývá, kurátor pro mládež v rámci své práce spolupracuje kromě samotného klienta s mnoha dalšími institucemi. Tato spolupráce někdy může být na úrovni symbiózy, ale také může být komplikovaná zákonnými omezeními, jako je např. lékařské tajemství a ochrana osobních údajů. Zákon 359/99 Sb. O sociálně právní ochraně tato nařízená omezení potlačuje a nadřazuje jim zájmy sociálně právní ochrany dětí. To, že sociálně právní ochrana umožňuje prolomení povinné mlčenlivosti, se některým odborníkům nelíbí, obávají se zneužití citlivých informací. Z logiky věci je toto zcestný postoj, protože sociálně právní ochrana je zřízena na ochranu zneužití dítěte jako takového, ve všech ohledech. Při výkonu této práce je proto potřeba mít maximum informací o životní situaci dítěte, aby sociálně právní ochrana byla účelná. Pokud by došlo v nějakém konkrétním případě ke zneužití citlivých údajů, jednalo by se o selhání jedince, nikoli systému.

Institucí, se kterými musí kurátor při své práci přijít do kontaktu a spolupracovat, je velké množství, především pokud řeší komplexně celou situaci rodiny, tak komunikuje např. se správou sociálního zabezpečení, úřadem práce, azylovými domy, poradnami pro rodinu a mezilidské vztahy apod. V některých případech je práce kurátora téměř detektivní, sumarizuje-li si potřebné informace k dítěti a rodině. Spolupracuje tak nejen s již uvedenými institucemi, ale také např. se zdravotními pojišťovnami, zaměstnavateli rodičů atd.

Chtěla bych se pokusit hlavní instituce, se kterými kurátor úzce spolupracuje vyjmenovat a nastínit v čem spočívá její spolupráce s kurátory pro mládež. Pro lepší přehlednost je uvádím podle příslušnosti k jednotlivým ministerským resortům.

7.1 Resort školství

7.1.1 ŠKOLA

Nejvýznamnějším partnerem kurátora pro mládež je škola. Spolupráci se školou bych zařadila do třech úrovní.

1. Škola → OSPOD

Škola má ze zákona (zákon č. 359/99 Sb., §10, odst. 4.) povinnost oznámit na OSPOD skutečnosti, které nasvědčují, že se jedná o dítě vyžadující sociálně právní ochranu. Může tak jít o žáka, který je týrán, zneužíván, zanedbáván

(tzv. syndrom CAN), ale také o žáka s nevhodným chováním. Významnou povinností školy je také oznamovat kurátorovi větší počet neomluvených hodin. Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví č.j.: 10 194/2002-14 tento počet dokonce přímo specifikuje: „V případě, že neomluvená nepřítomnost žáka přesáhne 25 hodin, ředitel školy zašle bezodkladně oznámení o pokračujícím záškoláctví (doporučený vzor - příloha č. 3) s náležitou dokumentací příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo pověřenému obecnímu úřadu. Tato ohlašovací povinnost vychází z platné právní úpravy.“

2. OSPOD → škola

Pokud kurátor potřebuje získat o dítěti co nejvíce informací, může požádat školu o vypracování podrobné zprávy. Třídní učitel nebo výchovný poradce v této zprávě uvádí informace o prospěchu, chování a vztazích dítěte s ostatními spolužáky. O tuto zprávu kurátor žádá jednorázově nebo v pravidelných intervalech, jako je tomu např. u dětí se soudním dohledem.

3. Škola = OSPOD

Touto úrovní myslím stejnoměrnou vzájemnou interakci např. při pořádání besed kurátora se žáky různých ročníků na témata dotýkající se různých sociálních deviací.

Některé školy však mají ke spolupráci s kurátory z různých důvodů velmi rezervovaný přístup. Mohou se obávat reakcí rodičů, nebo považují problémy žáka za interní záležitosti a podle toho je také řeší pouze v rámci vlastních kompetencí. „Ředitelé se bojí zmínit o nekázní žáků na své škole, jelikož se zase obávají kritiky ze strany školní inspekce a nadřízených složek, zkrátka mají strach, že budou považováni za neschopné a nekompetentní pracovníky. Mezi další důvody „zametání nekázně pod stůl“ patří např. strach ze špatné pověsti školy, který je dnes úzce spojen s obavou o snižování počtu žáků.“ (Bendl, 2004, str. 39)

Je proto třeba zdůraznit, že učitel by neměl plnit roli sociálního pracovníka a ani by ho k tomu neměl nikdo nutit. Tím však nechci říci, že by se neměl učitel zajímat o život svého žáka mimo školu. Ostatně k tomu ho vyzývá i Metodický pokyn k primární prevenci sociálně

patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy čj.: 20 006/2007-51 článek 4, odst. 7. Účast učitelů na životní situaci jejich žáků je však v zásadě správná. Dle Bertranda (1998, str. 167): „Pedagogiku nelze omezit na třídu. Musí vyústit do zásahu do uspořádání společnosti.“ Učitel by však měl znát hranice svých kompetencí a nebát se spolupráce s dalšími odborníky, kteří v rámci řešení žákovi situace mají jiné možnosti.

Nastavení kvalitní spolupráce se školou je důležité, ale často obtížné. S každou školou jsou vztahy nastavené jinak. Obecně ale i zde platí, že každý extrém je špatný. Například jedna škola nemá potřebu spolupráce ani v případě výrazných výchovných problémů žáka, čímž se v podstatě neřídí metodickými pokyny svého ministerstva, zatímco druhá škola má naopak tendence hlásit kurátorovi každou banální nekázeň jednotlivých žáků. Velké rozdíly nejsou jen v přístupu škol jako celků, ale také jednotlivých pedagogů. Zde se více než kde jinde ukáže pravdivost slov Barbary Keogh: „Neukázněné dítě, kterého si pro jeho nadšení a citlivost cení jeden učitel, může být vnímáno jako nezvladatelné a obtěžující jiným učitelem, který dává důraz na pořádek a klid. Je tedy zjevné, že je pro pochopení problémového chování ve škole důležité vnímat podmínky ve třídě ze širšího a také detailnějšího pohledu.“ (Keogh, 2007, str. 97) To by měl mít kurátor při projednávání nekázně dětí ve škole na paměti. Jistě nelze snižovat adekvátnost stížností pedagogů na chování žáků, jsou však případy, u kterých může mít kurátor o skutečné nekázni klienta důvodné pochybnosti. „Kázeň je velice složitým jevem, který zasahuje téměř do všech oblastí lidského života. Různost a někdy i protichůdnost názorů na kázeň souvisí jednak s osobní zkušeností a též s faktem, že problematika kázně se dotýká nejobecnějších otázek výchovy a formování člověka. Postoj ke kázni je ovlivněn postojem k životu, světovým názorem, přístupem ke společnosti, lidem, výkladem svobody, vztahem k povinností, náboženským vyznáním, politickou příslušností, hodnotovým systémem, věkem aj. Problematika kázně se váže k „filozofickým“ otázkám, zda máme vůbec právo formovat člověka k obrazu svému a pokud ano, tak v jaké míře, kde jsou hranice manipulovatelnosti, jaká je odpovědnost rodičů a učitelů za chování a jednání dětí a mládeže. Další komplikovanou otázkou je, co je to vůbec kázeň, jaký typ kázně je ideální, z hlediska koho nebo čeho je ideální, jaký by měl být obecný cíl formování člověka, jaké hodnoty se mají preferovat, kdo o preferenci hodnot má rozhodovat apod. (Bendl 2004, str. 19)

7.1.2 PEDAGOGICKO – PSYCHOLOGICKÉ PORADNY

S pedagogicko psychologickými poradnami spolupracuje kurátor pro mládež především na úrovni vzájemné výměny informací ke konkrétnímu dítěti. Pokud při řešení nějaké výchovné situace může kurátor dojít k závěru, že by pro dítě byla vhodná návštěva pedagogicko psychologické poradny, informuje o tom rodiče a návštěvu pomůže zprostředkovat. U některých konkrétních případů dohlíží, zda rodiče poradnu skutečně navštěvují.

7.1.3 VÝCHOVNÁ ZAŘÍZENÍ

Všechny typy výchovných ústavů a dětských domovů spolupracují s kurátory nejen při pravidelných návštěvách klientů v jejich zařízení, ale především při udělování povolenek k pobytu mimo domov či ústav. Právě udělování povolenek bývá nejčastějším důvodem ke sporům mezi výchovným zařízením a kurátory. Povolenkou se má kurátor správně vyjadřovat pouze k prostředí, ve kterém po dobu strávenou mimo výchovné zařízení bude dítě pobývat. Některá výchovná zařízení však užívají povolenek jako motivačních prostředků při výchovném procesu. Do určité míry může jít o účinnou metodu, což nelze zcela kritizovat. Problém může nastat až v případě, že výchovné zařízení chce dítěti povolenku zakázat a žádá, aby tak učinil kurátor. V praxi většinou kurátor výchovnému zařízení vyhoví. Přesahuje tím však své kompetence. Pokud by se totiž chtěl rodič nebo dítě do rozhodnutí kurátora o udělení, resp. neudělení povolenky odvolat, nemá kurátor pro negativní stanovisko odůvodnění. To by měl pouze, pokud by byly nevyhovující podmínky pro pobyt dítěte v místě, kam se povolenka uděluje.

7.1.4 STŘEDISKA VÝCHOVNÉ PÉČE

Toto zařízení je velkým pomocníkem při řešení sociálně deviantního chování dětí. Někdy je těžké přesvědčit rodiče, že by bylo pro dítě prospěšné využít služeb střediska, obzvláště když se dozvědí, že se pobyt musí hradit. Úhrada to není sice nijak velká, pokrývá především náklady na pobyt a stravu, ale pro sociálně slabé rodiny může být i tak neúnosná. Navíc je bohužel těchto zařízení velmi málo a čekací doba na případné umístění velmi dlouhá. Kurátor zde pomáhá především s administrativou se zařizováním pobytu. Zpráva, která je výsledkem diagnostického pobytu, však není kurátorovi k dispozici. Záleží pouze na rodičích, zda kurátora s jejími závěry seznámí či nikoli. Může se tak stát, že v souhrnu vidí diagnostika příčinu chování dítěte v přístupu rodičů a pokud ti budou chtít takový závěr zatajit, kurátor se

ho nedozví. Při tom by mohl být nápomocen při naplňování doporučení diagnostiky ke zlepšení situace dítěte. Středisko výchovné péče tak klade větší důraz na zachování dobrovolnosti a s tím spojených práv zúčastněných osob, než následné řešení zjištěných závad. Jistě existují způsoby, jak se kurátor může výsledky dozvědět, jde však vždy o neoficiální prostředky a záleží na kvalitě spolupráce kurátora s pracovníky střediska a vzájemné důvěře.

7.2 Ministerstvo vnitra

7.2.1 POLICIE

S policií spolupracuje kurátor ve velké míře. Při zahájení vyšetřování vypracovává kurátor pro policii zprávu o poměrech obviněného mladistvého a účastní se všech důležitých úkonů. Při vyšetřování případu klienta i jiných případů spolupracuje kurátor v rámci svých kompetencí s policií především jako cenný zdroj informací. Policie si je totiž vědoma, že kurátoři mají velmi dobře zmapované sociálně delikventní prostředí svého obvodu a často využívají jejich poznatků a znalostí. V opačné úrovni spolupráce podává kurátor policii trestní oznámení na rodiče a jiné pečující osoby, pokud má za to, že došlo k trestnému činu ohrožování mravní výchovy mládeže či jinému trestnému činu.

V dalším bodě spolupráce pomáhá kurátor při hledání pohřešovaných dětí, které utekly z výchovného zařízení nebo domova. V některých konkrétních případech, především u notorických útekářů, může policie zaujmout v jejich dalším hledání laxní přístup. Při tom je dokázané, že právě tyto děti se nejčastěji dopouštějí trestné činnosti, nebo se stávají sami oběťmi trestných činů. Spolupráce by v takovýchto případech měla fungovat v podstatě nepřetržitě. Například se mi stalo, že při nákupu v obchodě jsem viděla pohřešovaného klienta, který navíc na útěku páchal trestnou činností. Ohlásila jsem to proto tuto skutečnost na linku 158 a navíc policistovi, který měl případ na starosti. Na tomto příkladu je také vidět, že nelze zcela oddělit práci kurátora a soukromý život, jak jsem uvedla již dříve. Myslím si totiž, že bych ignorováním setkání s hledaným klientem znevážila svou profesní autoritu.

7.2.2 OBECNÍ ÚŘADY

Spolupráce s obecními úřady je založena na poskytování informací. Kurátor při zjišťování poměrů dítěte může požádat obecní úřad v místě jeho bydliště o podání zprávy o

pověsti dítěte a celé rodiny. S většími obecními úřady spolupracuje při řešení přestupků mladistvých.

Malé obecní úřady mohou situaci svých mladistvých obyvatelů také řešit. Zním příklad starosty jedné malé obce, který zaměstnával na brigádní práce po obci mladíky, kteří jinak volný čas trávili nevhodnými způsoby (např. neprokázaným ničením veřejného majetku). Chlapci si sice nevydělali velké obnosy, ale na přilepšení jim to stačilo a po té co museli několikrát přetírat sprejery zničené zdi, najednou tyto trestné činy ustaly. Možnosti obcí v oblasti sociální prevence jsou veliké, ovšem bohužel jen velmi málo využívané. Při tom již při řešení přestupků se v rámci sankcí nabízí obci mnoho výchovných řešení. Kurátor by zde mohl v rámci vzájemné spolupráce a účasti na primární prevenci fungovat jako prostředník či koordinátor, jeho časová dotace to však umožňuje jen výjimečně.

7.3 Ministerstvo spravedlnosti

7.3.1 STÁTNÍ ZASTUPITELSTVÍ

Státní zastupitelství podává obžalobu na mladistvé pachatele trestných činů. O tom, zda ji podá, rozhoduje také na základě zprávy o poměrech mladistvého, vypracované kurátorem pro policii. Samotné státní zastupitelství žádá o vypracování zprávy o poměrech především u mladistvých, kterým na určitou dobu (nejčastěji jednoho roku) podmíněně zastavilo celé trestní řízení. Tato zpráva je vypracovávána pouze na určité časové období, aby se ukázalo, jaký život vedl mladistvý ve zkušební době a zda může mít státní zástupce za to, že se osvědčil.

Se státním zástupcem se kurátor setkává také při soudním jednání, u kterého může reagovat, na státním zástupcem navržená, většinou velmi přísná trestněprávní opatření vůči mladistvému.

7.3.2 SOUDY

Se soudy spolupracuje kurátor při trestněprávním i občanskoprávním řízení. Trestně právní řízení se řídí pravidly o soudnictví ve věcech mládeže a měl ho soudit soudce k tomu určený. Důležitým krokem v soudnictví ve věcech mládeže bylo vytvoření tzv. Pekingských pravidel (neboli The Beijing rules). Jedná se o souhrn standardů vytvořených Komisí OSN pro prevenci a trestní justici. Tyto pravidla zahrnují nejen soudnictví ve věcech mládeže, ale zacházení s dětskými oběťmi a svědky a také prevenci kriminality. V mnoha zemích totiž

institut soudnictví ve věcech mládeže pokud vůbec existuje, nesplňuje potřebné standardy. „V řadě zemí dále funguje systém trestní justice jako nevhodná náhražka chybějícího či nefunkčního systému sociálního zabezpečení, což vede k detenci dětí, které nespáchaly trestný čin, ale ve skutečnosti potřebují sociální pomoc, jako jsou děti žijící na ulici.“ (Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, str. 86)

U občanskoprávního řízení se většinou jedná o nařizování či rušení ústavní výchovy, soudního dohledu, změnu péče vychovávající osoby apod. Spolupráce kurátora se soudem v rámci řízení o ústavní výchově je popsána dostatečně v kapitole Terciální prevence.

Nařízení soudního dohledu by mohlo evokovat, že tento dohled vykonává soudce, nebo nějaký jiný pracovník soudu. Ve skutečnosti výkonem dohledu po jeho nařízení pověří soud příslušný orgán sociálně právní ochrany. Po té se vždy za určité období dotáže, jak tento dohled probíhá. Pokud dohled plní svůj účel (chování dítěte se upravilo, nebo je v procesu nápravy), tak soudní dohled pokračuje, pokud však z nějakého důvodu svůj účel neplní, může být přijato přísnější opatření, nebo může být dohled jako nevyhovující zcela zrušen. Soudní dohled má z pohledu kurátora výhody a nevýhody. Mezi nevýhody patří, že žádný nařízený dohled není sám o sobě zárukou zlepšení chování dospívajícího delikventa a neplní-li svůj účel je s ním spojená zbytečná, finančně nákladná a časově náročná administrativa. Výhodou je, že soud jako instituce, která o všech opatřeních týkajících se dítěte rozhoduje, je o vývoji dítěte pravidelně informována. Z výchovného hlediska pak na děti soudní jednání působí (ve většině případů) správným autoritativním dojmem.

7.3.3 PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA

Probační a mediační služba (dále jen PMS) je poměrně mladá instituce, která má s kurátory pro mládež mnoho společného. Probační a mediační pracovníci se zaměřují především na osoby v rámci trestního řízení, hlavně na dospělé, ale pracují také s mladistvými delikventy. Mladiství klienti obou institucí jsou totožní a je proto nutné, aby vzájemná spolupráce byla na dobré úrovni, aby klient nebyl zatížen duplicitní péčí. Může se totiž stát, že klient, kterému soud nařídí probační dohled, má již stanovený dohled soudní. V takovém případě je potřeba oba dohledy zkoordinovat, domluvit se na dalším postupu nebo soudní dohled jako nadbytečný zrušit.

Ideální formou spolupráce je vzájemné informování o nových skutečnostech v životě klienta a vzájemné vymezení rolí při řešení klientovi aktuální situace. Téměř shodná náplň práce kurátorů a PMS by mohla navodit vzájemný konkurenční postoj a spory o postavení v systému sociální prevence. To by však nebylo ku prospěchu žádné z účastněných stran. Je důležité mít vždy na paměti především zájem klienta, aby se předešlo případným neshodám. Kvalitní komunikace mezi kurátory a PMS je zde důležitější než kdekoli jinde.

PMS je podle mého názoru prospěšná především při vytváření a realizaci probačních programů. Je velká škoda, že na tuto důležitou činnost PMS odchází stále nedostatek finančních prostředků a tyto programy fungují pouze omezeně. Význam PMS vidím v rámci terciální prevence a její práci s delikventní mládeží.

7.4 Ministerstvo zdravotnictví

7.4.1 Obvodní lékaři

Obvodní lékaři jsou povinni stejně jako školy hlásit na OSPOD děti vyžadující sociálně právní ochranu. Nejčastější spolupráce s lékaři je při řešení záškoláctví, kdy si kurátor ověřuje nemocnost dítěte a nutnost jeho absencí. Lékaři jsou někdy bezradní a omluvenkami tzv. kryjí sami sebe. Pokud k nim přijde dítě s bolestmi břicha či hlavy, je těžké odhalit, zda má skutečné bolesti nebo vše jen hraje s úmyslem vyhnout se škole. Pro odhalení takovýchto simulantů záškoláků je nutná spolupráce kurátora s lékařem. Kurátor může sociálním šetřením v rodině zjistit, zda dítě skutečně odpočívá, dodržuje léčebný režim apod. Lékař však musí kurátora na možné zneužívání omluvenek ze zdravotních důvodů upozornit.

7.4.2 Psychologové

Spolupráce s psychology je především ve stádiu konzultací a zprostředkování návštěvy tohoto odborníka. Kurátor by měl mít více kontaktů na dětské psychology, aby mohl v případě potřeby doporučit jiného lékaře, pokud on či rodiče nebudou s prací jednoho spokojeni.

7.4.3 Nemocnice

Ke své práci kurátor také potřebuje dobré vztahy a spolupráci s nemocnicemi. Nemocnice jako zdravotnické zařízení by měla stejně jako obvodní lékaři na OSPOD hlásit děti

potřebující sociálně právní ochranu. Kromě dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných, které řeší OSPOD oddělení péče o dítě, to jsou především děti pod vlivem návykových látek nebo alkoholu. Občas se však stává, že na rozdíl od dětí s CAN syndromem, nechtějí zdravotnická zařízení tyto děti hlásit. Vždy se najde lékař, který bude mít pochopení pro alkoholové opojení mladistvého, aniž by však zjišťoval, zda se jedná o výjimečný exces nebo nastupující závislost.

7.5 Mezinárodní organizace - OSN

Boj s fenoménem sociální deviace není problémem pouze České republiky, ale mnoha vyspělých zemí. Přístup k dětem a mladistvým, kteří se stali pachateli trestné činnosti, se však stát od státu liší. Problematikou kriminality mládeže se zabývá Organizace spojených národů (OSN) již od roku 1947 a snaží se metodickými pokyny koordinovat prevenci v jednotlivých zemích.

„Ačkoliv se od roku 1955 částečně změnila terminologie, kongresy OSN o prevenci kriminality a trestní justici se opakovaně věnují výzkumu a reakcím na příčiny a důsledky zapojení dětí a mládeže do nezákonných (kriminálních) aktivit. Kupříkladu 1. Kongres o prevenci kriminality a zacházení s pachateli, se zabýval otázkou prevence kriminality mládeže; 2. Kongres zkoumal nové formy kriminality mládeže: jejich původ, prevenci a řešení; 6. Kongres posuzoval soudnictví ve věcech mládeže: před a po zahájení páčání trestné činnosti a na 9. Kongresu předložil Sekretariát pracovní materiál o strategiích prevence kriminality, zejména ve vztahu k trestné činnosti v městských oblastech, kriminalitě mládeže a násilné trestné činnosti.“(Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, str. 80)

8 LEGISLATIVA A KONCEPCE SOCIÁLNÍ PREVENCE

Základní právní normou pro práci kurátora pro mládež je již několikrát zmiňovaný zákon č. 359/99 Sb. O sociálně právní ochraně dětí. Ten určuje komu, kým a jakým způsobem je sociálně právní ochrana poskytována. Vytvoření tohoto zákona předcházelo přijetí mezinárodní Úmluvy o právech dítěte (zák. č. 141/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte). Do té doby práva dětí ošetřovala pouze v obecné rovině Ústava ČR, Listina základních práv a svobod a Zákon o rodině z roku 1963, popř. Trestní zákon. Procesní zacházení s mladistvými delikventy nebylo ukotveno v zákoně vůbec. Mezinárodní organizace tlačily na omezení trestně-sankčních opatření proti mladistvým jako kontraproduktivního počínu v systému prevence sociálně deviantních jevů. Organizace spojených národů (OSN) se tak zasadila o vytvoření tzv. Pekingských pravidel (The Beijing rules) - souhrnu standardů zahrnujících nejen soudnictví ve věcech mládeže, ale zacházení s dětskými oběťmi, svědky a také prevenci kriminality. Tato pravidla se v mnoha zemích stala závazným vodítkem k tvorbě zákona o procesních pravidlech při řešení delikvence mládeže. V České republice vznikl tento zákon až v roce 2008 jako zákon č. 218/2008 Sb. O soudnictví ve věcech mládeže. Tento zákon umožňuje jak uložení klasických sankčních opatření trestního práva, tak opatření nová, tzv. alternativní, s výchovným efektem. Bohužel zkostnatělost našeho soudního systému jen těžce přijímá nové metody a postupy, proto nejsou alternativní testy ukládány v takové míře, v jaké by bylo potřeba. Na druhou stranu velkým nedostatkem je nedokonalá provázanost celého systému sociální prevence. Zákon sice umožňuje uložení alternativních sankcí, např. různých probačních programů, ale tyto programy na mnoha místech republiky ještě vůbec neexistují, proto je tak soudce ani nemůže uložit. Komplexně vzato však bylo přijetí tohoto zákona významným, přínosným krokem a myslím si, že je jen otázkou času, než se plnohodnotně využijí všechny možnosti, které při řešení delikvence mládeže a vůbec sociální prevence nabízí.

Legislativní ošetření je důležité, samo o sobě však adekvátní sociální prevenci nezaručuje. Je potřeba pružně reagovat na změny ve společnosti, nové projevy sociální deviace a také na státní finanční možnosti ve spojitosti s politickou situací. V současné době se na systému sociální prevence podílí mnoho institucí a to ve třech úrovních: celorepublikové, resortní a lokální úrovni.

Prevenici sociálně deviantních jevů na celostátní úrovni zajišťuje Republikový výbor pro prevenci kriminality. Jedná se o mezirezortní instituci. Hlavní náplní Výboru je vytváření koncepce preventivní politiky vlády ČR a její koordinace. V současnosti je pro práci kurátora a pro práci s mládeží ohroženou sociální deviací obecně, nejvýznamnější koncepcí tzv. Systém včasné intervence (SVI). Jedná se o Národní projekt ke zlepšení mezirezortní spolupráce institucí (pracujících s dětmi ohroženými kriminalitou, sociální deviací, syndromem CAN), který vznikl již v roce 1998. Do roku 2006 byl realizován pouze zkušebně ve vybraných městech a v roce 2007 byl vládním Usnesením č.1151/2007 chválen k celorepublikovému rozšíření. V letošním roce (2011) se stal SVI součástí Transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti a od června 2011 je naplánována jeho postupná plošná realizace. Cílem projektu SVI je co nejrychlejší získání informací o dítěti, ať již v pozici pachatele, oběti či svědka, z důvodu včasného přijetí adekvátního opatření. Na realizaci tohoto projektu se podílí Ministerstvo vnitra a Ministerstvo práce a sociálních věcí. (viz <http://www.mvcr.cz/clanek/odbor-prevence-kriminality.aspx>) [cit. 2011-06-12]. Doposud byl tento projekt zrealizován ve více než 30 městech republiky a snad bude úspěšně zaveden po celé republice. Myslím si, že SVI je přínosem pro práci kurátora pro mládež a dalších institucí. Bude však ještě nějaký čas trvat, než po plošné realizaci dojde k jeho plnému využití a očekávanému efektu provázanosti celého systému péče o děti ohrožené kriminalitou a sociální patologií.

Na resortní úrovni vychází konkrétní prevence z věcné působnosti jednotlivých ministerstev a má různou formu:

Republikový výbor je sice zřízený při Ministerstvu vnitra, ale toto ministerstvo má v rámci vlastního členění ještě Odbor prevence kriminality, který funguje jako ústřední orgán státní správy. V rámci prevence kriminality vytváří koncepce a formou dotací podporuje konkrétní programy. Aktuálně odbor prevence kriminality připravuje novou strategii prevence kriminality na rok 2012 – 2015 (viz. <http://www.mvcr.cz/clanek/odbor-prevence-kriminality.aspx>)

Ministerstvo práce a sociálních věcí například zřídilo ve spolupráci s Ostravskou univerzitou „Informační portál a databáze služeb sociální prevence pro osoby ohrožené sociálním vyloučením“. Tento portál má tři základní funkce: databázi zařízení poskytujících sociální prevenci, zpracovává statistické informace pro plánování koncepcí sociální prevence

a informuje o volných místech v pobytových službách sociální prevence. (viz <http://www.mpsv.cz/cs/3979>) [cit. 2011-06-12].

Úsek prevence a institucionální výchovy Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy se zabývá kromě mnoha dalších činností především koncepcí prevence rizikového chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy. Zpracovává také metodické materiály, vypisuje dotační programy apod. Základním nástrojem prevence Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na lokální úrovni jednotlivých škol jsou pak tzv. Minimální preventivní programy, o kterých hovoří Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních čj. 20 006/2007 51 : „Minimální preventivní program – konkrétní dokument školy zaměřený zejména na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikativních dovedností. Minimální preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci žáků školy. Minimální preventivní program je zpracováván na jeden školní rok školním metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je průběžně vyhodnocován a písemné vyhodnocení účinnosti jeho realizace za školní rok je součástí výroční zprávy o činnosti školy.“

Důležitou organizací, která se věnuje sociální prevenci je Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) zřízený Ministerstvem spravedlnosti. Význam této instituce dokazuje fakt, že v minulém roce oslavil IKSP dokonce padesátileté výročí od svého založení. Institut provádí v rámci sociální prevence mnoho činností: zkoumá projevy a příčiny sociálně patologických jevů, tyto poznatky zveřejňuje ve vlastní ediční činnosti, dále shromažďuje dokumenty ze všech oborů dotýkajících se sociální prevence a organizuje vzdělávací semináře v oblasti prevence kriminality a sociálně patologických jevů. „Hlavním posláním Institutu je tedy přispívat výzkumnou, teoreticko-odbornou, analytickou, konzultační, publikační a další činností ke kontrole trestné činnosti a s ní sdružených sociálně patologických jevů, které mohou působit jako kriminogenní faktory, a ke zdokonalení právního řádu ČR. (<http://www.ok.cz/iksp/onas.html>). [cit. 2011-06-12].

Poslední úroveň sociální prevence je ta nejefektivnější – na lokální úrovni. Za nejefektivnější je považována především proto, že je maximálně adresná a vychází z aktuálních potřeb dané lokality. Jde o systém finanční a metodické podpory preventivních

programů obcemi a kraji. Funkčnost těchto programů zajišťuje vzájemná spolupráce orgánů státní správy, samosprávy, policie, a neziskových organizací.

9 ZÁVĚR

Sociální deviace existovala vždy, v dávné i blízké minulosti, v současnosti a zcela jistě bude existovat i v budoucnosti. Idea konformní, bezproblémové společnosti je již mnohokrát dokázaná utopie. Přesto se společnost, respektive stát, snaží projevy sociální deviace, především u dětí a mládeže minimalizovat. Zřídil proto funkci kurátora pro mládež. Cílem mé práce bylo vymezit tuto profesi, ujasnit jaké jsou na ní nároky, specifikovat spolupráci s jinými institucemi a v neposlední řadě porovnat teoretické přístupy s možnostmi kurátora v praxi. Myslím, že tento cíl se mi povedlo splnit. Teoretické výsledky odborných výzkumů z oborů dotýkajících se kurátorské práce jsou její nedílnou součástí. Každodenní praxe teoretické teze ve většině případů potvrzuje a pracuje s navrhovanými řešeními.

Kurátor pro mládež má za úkol ve státě přenesené působnosti se společensky nežádoucími jevy bojovat. To, zda se mu to daří, jsem se ve své práci snažila odhalit, a došla jsem k závěru, že do určité míry lze činnost kurátora pro mládež posoudit jako přínosnou a v prevenci sociální deviace úspěšnou. Tuto míru je však těžké přesně určit. Je významná nebo zanedbatelná? Statistická čísla udávají pouze množství kurátorových klientů, množství trestné činnosti mladistvých, množství jednotlivých přijatých výchovných i trestněprávních opatření, ale výsledky samotného preventivního působení nikoli. Ty totiž na rozdíl od uvedeného objektivně změřit nelze.

Mohla bych nekriticky poukazovat na důležitost práce kurátora pro mládež, obhajovat přesvědčení o pozitivním vlivu této profese na omezení sociálně deviantních projevů dospívajících (toto přesvědčení skutečně zastávám a vypracováním této bakalářské práce jsem se v tomto názoru jen utvrdila), ale musím také přiznat, že nejde o vědecky podložený závěr, pouze o můj subjektivní názor.

Myslím si, že sociálně právní ochrana a kurátoři pro mládež jsou významnou součástí systému prevence sociálně deviantních jevů. Objektivní fakta, která by tento názor potvrdovala, však není možné získat, vždy jde jen o domněnky. Nikdo neví a nedokáže říci, zda intervence kurátora pro mládež do života dospívajícího a jeho rodiny byla prospěšná. Nejde totiž nevyvratitelně dokázat, že adolescent projednávaný pro krádež se další trestné činnosti již nedopustil v důsledku intervence kurátora. Tato neuchopitelnost výsledků práce s klienty v sociální oblasti má, řekla bych, až filosofický rozměr a vede často k nedocení až

podcenění této práce nejen širokou veřejností, ale i odborníky. Tento postoj často zaujímají také soudy v rámci trestněprávního řízení. Přitom neodiskutovatelný význam práce kurátora pro mládež nalézám právě v jeho roli při tomto řízení. Kurátor zde hájí zájmy dospívajícího před kolizí zájmů zúčastněných subjektů, včetně klienta samotného, a apeluje na uplatňování alternativních sankcí dle zákona O soudnictví ve věcech mládeže, aby bylo sociální prevenci učiněno zadost. Chci tím říci, že kurátor pro mládež při soudních jednáních zná dokonale anamnézu klienta a objektivně dokáže zhodnotit nejlepší možné trestně právní řešení, aby mělo také potřebný výchovný účinek. Státní zástupce v případě zaujímá přísný postoj, hájí zájmy společnosti a nehledí příliš na výchovnost uložených sankcí v kontextu osobní a rodinné situace mladistvého. Obhájci o výchovné opatření nejde již vůbec, primárně se snaží hájit co nejlepší zájmy klienta, což je z jeho pohledu zproštění obžaloby, upuštění od uložení opatření apod., nikoli výchovné působení.

Kurátor pro mládež by měl zaujímat oproti těmto dvěma profesím tzv. zlatou střední cestu, tedy takovou, aby celé řízení mělo na mladistvého co možná největší preventivní efekt a uložená sankce sloužila hlavně jako výchovný prostředek. Proto by měl soudce více naslouchat názorům kurátorů pro mládež. Spolupráce v této oblasti netrvá dlouho, a má proto ještě velké rezervy, které však mají potenciál být v rámci prevence sociální deviace v budoucnu plně využity. Význam kurátora se ukazuje v rámci trestního řízení již na jeho úplném počátku, kdy trestnou činnost vyšetřující policisté využívají znalostí kurátora o delikventním prostředí dané lokality a dokonale zmapovaném pohybu podezřelých mladistvých, které kurátor monitoruje v rámci zákona o sociálně právní ochraně dětí jako osoby ohrožené sociální deviací. Kurátoři tak pro policii, ale také jiné státní instituce potřebující zjistit např. aktuální bydliště mladistvé osoby či jeho rodičů znamenají často nenahraditelný zdroj informací.

Další nespornou roli zastává kurátor při kontaktu s klienty v rámci terciální prevence. V některých případech je jedinou osobou, která zprostředkovává klientovi ve výkonu trestu, ale také v ústavní výchově kontakt s vnějším prostředím a rodinou. Sociálně delikventní klienti nejsou často také schopni akceptovat pravidla společenského systému, proto využívají kurátorovi pomoci při potřebných administrativních úkonech, jako je zařízení občanského průkazu, vyřízení dávek hmotné nouze, kontrola dodržování důležitých termínů u soudů, úřadů práce, ale i lékařských prohlídek apod.

Důležitou roli má kurátor také při řešení méně závažných případů sociální deviace, jako je například záškoláctví. Kontrola řádné docházky do školy zabezpečuje především dětem ze sociálně slabých vrstev společnosti účast na edukačním procesu a alespoň minimální vzdělání potřebné k bazální orientaci ve společnosti. Kurátor se tak v rámci této činnosti významným způsobem podílí na utváření sociální prevence založené na teorii, že vzdělanost obyvatelstva minimalizuje tendence k sociálně deviantnímu chování.

Závěrem tak lze odpovědně konstatovat, že kurátor pro mládež má v systému prevence sociální deviace své opodstatněné místo.

10 LITERATURA

1. BENDL, Stanislav. *Jak předcházet nekázni aneb kázeňské prostředky*. 1. Praha : ISV 2004. 209 s. ISBN 80-86642-14-3
2. BERTRAND, Yves. *Soudobé teorie vzdělávání*. 1. Praha : Portál, 1998. 248 s. ISBN 80-7178-216-5.
3. BOURCET, Stéphane; GRAVILLONOVÁ, Isabelle . *Šikana ve škole, na ulici, doma. : Jak bránit své dítě...Praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. 1. Praha : Albatros, 2006. 72 s. ISBN 80-00-01552-8.
4. DRAPELA, Victor J. *Přehled teorií osobnosti*. 1. Praha : Portál, 1997. 176 s. ISBN 80-7178-134-7.
5. FISCHER, Slavomil, Škoda, Jiří. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1., Praha : Grada 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
6. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. *12. kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici : Salvador, Brazílie, 12. – 19. dubna 2010*. In . Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci,, 2010. s. 186. ISBN 978-80-7338-102-8.
7. JEDLIČKA, Richard, et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích : Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. 1. Praha : Themis, 2004. 480 s. ISBN 80-7312-038-0.
8. KEOGH, Barbara K. *Temperament ve třídě*. 1. Praha : Grada, 2007. 176 s. ISBN 978-80-247-1504-9.
9. KOMENDA, Antonín. *Sociální deviace : Historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. 313 s. ISBN 80-244-0019-7.
10. KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese : Psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 4. Praha : Portál, 2000. 147 s. ISBN 80-7178-429-X.

11. KRAUS, Blahoslav; POLÁČKOVÁ, Věra., a kol. *Člověk - Prostředí - Výchova : K otázkám sociální pedagogiky*. 1. Brno : Paido, 2001. 200 s. ISBN 80-7315-004-2.
12. LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie : 2., aktualizované vydání*. 4., přepracované a doplněné. Praha : Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
13. LINHART, Jiří, a kol. *Slovník cizích slov pro nové tisíciletí*. 1. Litvínov : Dialog, 2007. 415 s. ISBN 80-7382-005-6.
14. MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 2. aktualiz. Praha : Portál 2003. 344 s. ISBN 80-7178-771-X
15. MATOUŠEK, Oldřich, a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. Praha : Portál, 2005, 352 s. ISBN 80-7376-002-x.
16. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. přeprac. Praha : Portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
17. PELIKÁN, Jiří. *Hledání těžiště výchovy*. 1. dotisk. Praha : Karolinum, 2007. 175 s. ISBN 978-80-246-1265-2
18. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3., rozš. a přeprac. Praha : Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.
19. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I. : Dětství a dospívání*. 1. dotisk. Praha : Karolinum, 2008. 468 s. ISBN 978-80-246-0956-0.
20. VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana, a kol. *Pedagogika pro učitele*. 1. Praha : Grada, 2007. 404 s. ISBN 978-80-247-1734-0.
21. VLÁČIL, Jan. *Veřejná správa : sociálně-psychologické problémy v historii a současnosti*. 1. Praha : Linde, 2002. 328 s. ISBN 80-7201-379-3.

INTERNETOVÉ ZDROJE A ELEKTRONICKÉ DOKUMENTY

1. <http://www.portal.gov.cz> [cit. 2011-05-06].
2. <http://www.mpsv.cz/cs/3979> [cit. 2011-06-12].
3. <http://www.ok.cz/iksp/onas.html>. [cit. 2011-06-12].
4. <http://www.mvcr.cz/clanek/odbor-prevence-kriminality.aspx> [cit. 2011-06-12].
5. Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Funkce kurátora* [cit. 2011-05-10].

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/7290/Funkce_kuratora.pdf

6. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Metodický pokyn: k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví Čj.: 10 194/2002-14*. 2002 [cit. 2011-06-12].

Dostupné z URL: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy-k-jednotnemu-postupu-pri-uvolnovani-a-omlouvani-zaku-z-vyucovani-prevenci-a-postihu-zaskolactvi-predkladaci-zprava-a-textpokynu?highlightWords=metodick%C3%BD+pokyn+pln%C4%9Bn%C3%AD+%C5%A1koln%C3%AD+doch%C3%A1zky>.

7. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních čj. 20 006/2007-51* [cit. 2011-06-08].

Dostupné z URL: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-nabyva-ucinnosti-dnem-zverejneni-ve-vestniku-msmt-cr-sesit-11-007?highlightWords=Metodick%C3%BD+pokyn+ministra+%C5%A1kolstv%C3%AD%2C+ml%C3%A1de%C5%BEE+t%C4%9Blov%C3%BDchovy+prevenci+soci%C3%A1ln%C4%9B+patologick%C3%BDch+jev%C5%AF+d%C4%9Bt%C3%AD+ml%C3%A1de%C5%BEE>.

8. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Metodický pokyn: k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních, čj.: 20 006/2007-51*. 2007 [cit. 2011-06-12].

Dostupné z URL: http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologickyh-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-nabyva-ucinnosti-dnem-zverejneni-ve-vestniku-msmt-cr-sesit-11-2007?highlightWords=PH_20006_07_51_MP_k_prevenci_SPJ_k_podpisu_mini